

SOCIALE PSYCHOLOGIE VANUIT FREUDS ONBEWUSTE?

Lieven Jonckheere

INLEIDING

HET VERLANGEN VAN FREUD IN VERBAND MET GROEPEN/ORGANISATIES

waarom Freud zich lang beperkte tot het individu

Freud heeft reputatie dat hij zich enkel zou bezig houden met luxe-probleempjes van bourgeois-madammekes

Helemaal niet zo, Freud zeer politiek begaan
echter wel 'politieke remming' om zich expliciet voor groep te interesseren
vanuit schrik voor het antisemitisme

- Freud was ongelovige Jood in tijd van opkomend antisemitisme
ontwikkelt psychoanalyse tussen vanaf 1900 en 1938
- Mist universitaire, wetenschappelijke carrière als neuroloog → trekt zich terug in privé-praktijk
 - Joden uit universiteit gebannen
Freud ook, hoewel hij toen in de neurologie tot de wereldtop behoorde
 - Freud Moet dus wel private praktijk beginnen – met neurologisch gestoorde patiënten
 - Ontdekt in die private praktijk dat er bij veel van die neurologische patiënten eigenlijk geen afwijkingen in de hersenen/zenuwbanen waren – en dat ze dus hysterisch waren geworden vanuit de onderdrukking van de seksualiteit
 - ziet meteen dat sociale factor daarin een belangrijke rol speelt: we moeten seksualiteit onderdrukken om groepen te maken en in stand te houden
Freud gaat echter niet in op die sociale factor, bekijkt enkel de consequenties = hysterie

- Freud gaat niet in op sociale factor die neurotisch maakt schrik voor antisemitisme, wou geen koren op de molen van dat antisemitisme doen:
 - niet rechtstreeks kritische analyse van opkomende nazisme immers: als men tot bepaalde groep behoort, wordt al wat men zegt meteen geïnterpreteerd als 'typisch' voor die groep (bv man met typische, seksistische theorie over vrouw, bv burger met typische kapitalistische visie op arbeidsverhoudingen, bv Jood met typisch Joodse visie op groepsvorming)
Freud kreeg inderdaad meteen kritiek omwille van 'typisch Joods' genoemde gegeven dat hij zoveel aandacht besteedde aan de seksualiteit
 - niet rechtstreeks kritische analyse van het probleem van de Joodse groep

hoe Freud uiteindelijk toch tot de groepspsychologie kwam

Na verloop van tijd echter toch tot sociale psychologie (= verhouding individu tot de groep, en dus niet alleen maar verhouding individu tot zijn seksualiteit)
Vanuit twee soorten redens:

- externe, historische, praktische reden (dubbel)
- interne, theoretische reden

externe, historisch-praktische redens

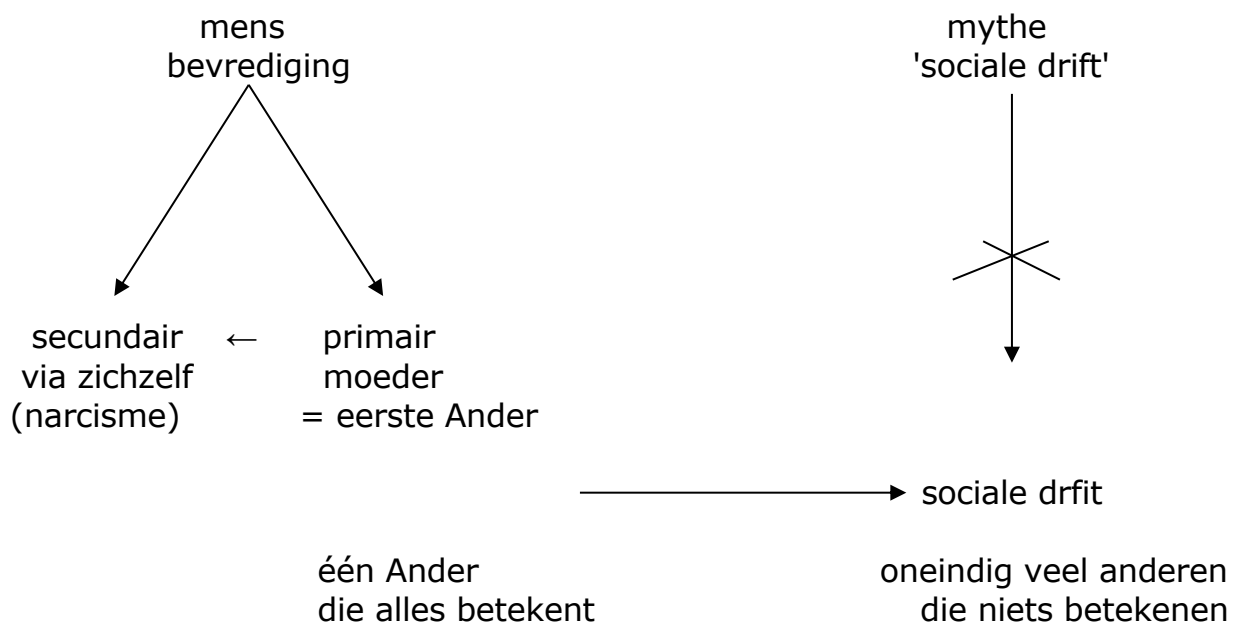
Freud komt tot sociale psychologie vanuit twee ervaringen met groepen:

- eigen falen als *entrepreneur* om eigen uitvinding psychoanalyse te organiseren
- succes van het nazisme als spontaan gegroeide organisatie
- eerste externe, historische/praktische reden eigen falen als *entrepreneur* om eigen uitvinding psychoanalyse te organiseren
 - eerste tijd: "Droomduiding" (1900)
 - Freud analyseert eigen dromen
 - psychoanalyse is nog een eenmanszaak
splendid isolation
 - tweede tijd: "Psychopathologie van het dagelijkse leven" (1900)
 - Freud analyseert eigen lapsussen
 - Publiek succes: 'lezers' sturen hem als illustratie van zijn stellingen analyses van eigen lapsussen (die worden opgenomen in volgende uitgaven)
zo vormt zich spontaan een 'informele' groep rond Freud = 'vereniging' van mensen die zichzelf analyseerden, 'autoanalytici'
identificatie op grond van elk zijn autoanalyse
 - *golden age* voor psychoanalyse, zeer enthousiast en vruchtbaar gewerkt
 - derde tijd: *International Psychoanalytic Association* = IPA (1910)
 - aangespoord door eerste volgelingen probeert Freud het werk van de spontaan rond zijn persoon gegroeide groep 'rationeler' en 'formeler' te organiseren, daarvan een echte analytische organisatie te maken (*International Psychoanalytic Association* = IPA)
 - moeilijkheden beginnen:
 - niet meer gewerkt, alle creatieve energie gaat verloren in eindeloos organiseren
 - meest interessante volgelingen van het eerste uur vertrekken, keren zich zelfs publiek tegen Freud, werken tegen (bv Jung)
 - echter ook wel ergens 'gelukt':
door die organisatie wordt psychoanalyse enerzijds geremd en chaotisch, maar anderzijds is juist daardoor de oorspronkelijke psychoanalyse integraal 'bewaard', dankzij die organisatie spreekt men nog altijd over de psychoanalyse

- vierde tijd: reactie Freud op mislukking organisatie psychoanalyse (1920)
 - praktisch:
 - zichzelf analyseren (= autoanalyse) volstaat niet meer om psychoanalyticus te kunnen worden – men moet zelf in analyse gaan bij een 'erkend' psychoanalyticus (= verplichte didactische analyse)
 - theoretische reflectie:
 - in "Massapsychologie" (1921) trekt Freud de lessen uit zijn eigen mislukking op het gebied van 'rationele arbeidsorganisatie' ook anderen dan Freud denken na over de reden van zijn mislukking als organisator van het IPA
 - IPA is in oorsprong een 'jongensclubje' dat 'vadertje Freud' moet beschermen
 - IPA in handen van de dochter van Freud, en die bewaakt angstvallig de erfenis van haar vader, er mag niet meer verder gewerkt worden, want daarbij verandert men iets aan Freud)
- tweede externe, historische/praktische reden succes 'irrationele arbeidsorganisatie' nazisme
 - theoretische reflectie over eigen falen des te dringender in de mate dat dit in schril contrast stond met het spectaculaire succes van een 'irrationele arbeidsorganisatie', nl nazisme
 - hoe komt het dat Freud, met al zijn psychologisch inzicht, er niet in slaagt om mensen te organiseren, terwijl het nazisme, met al zijn blinde vlekken, daar juist schitterend in slaagt
 - wat kunnen we dus maar doen met al dat 'psychologische weten' over de mens?
 - vergelijkbaar probleem voor het marxisme:
 - ook het marxisme is een lucide wetenschappelijke analyse, in dit geval van de economische verhoudingen – mislukt echter sociaal, in de organisatie van de arbeiders, er komt geen internationaal arbeidsfront tot stand op grond van het gemeenschappelijk economisch belang. Daarentegen: fascistische nationalismen kunnen mensen wel samenbrengen, zelfs tegen direct eigenbelang in, arbeiders moorden elkaar uit in dienst van het kapitalisme.
 - Tegengesteld aan Freud is het marxisme eigenlijk nooit 'wetenschappelijk' ingegaan op de redens voor het monsterlijk succes van nazisme & antisemitisme, enkel morele verontwaardiging – dit is misschien een der redens waarom marxisme WO II niet overleefd heeft

– **interne, theoretische reden**

- Freud heeft ook theoretische reden voor verschuiving belangstelling van individu naar groep.
Klassiek onderscheid individuele en sociale psychologie is eigenlijk irrelevant: psychoanalyse houdt zich immers altijd bezig met sociale of groepsverschijnselen – individuele psychologie bestaat eigenlijk niet, alle psychologie is sociale psychologie
- om dit te kunnen begrijpen moeten we vertrekken van de uitgangsstelling van de psychoanalyse: het doel van de mens = bevrediging, en die bevrediging kan hij op twee wijzen proberen te bereiken:

- bevrediging via zichzelf = geen anderen nodig om zichzelf te bevredigen, genoeg aan zichzelf = illusie
- bevrediging slechts mogelijk via de Ander = werkelijkheid redens:
 - ervaring: mens leert onmiddellijk dat bevrediging slechts mogelijk is op 'sociale' wijze, via ander), zelfs al is dat maar gefantaseerde ander (seksuele fantasie) – mens heeft altijd ander(en) nodig om zichzelf te bevredigen
 - mens geeft om te beginnen geen 'zelf'
 dier kruipt vanuit zijn instinct zelf naar moederborst – dus instinctieve band van dier met zijn 'object'
 bij de mens geen dergelijke instinctieve verhouding tussen een 'ik' (innerlijke eenheid) en een 'object' (buiten zichzelf)
 dat is het gevolg van het feit dat de mens bij zijn geboorte geen aangeboren 'ik' of eenheidsgevoel heeft – bijgevolg kan zich 'zichzelf' niet bevredigen
 van in begin Ander nodig (moeder) vooreerst om mens te bevredigen, vervolgens om hem te zeggen wat hem bevredigt – belang van de Ander voor mens, doordat hij geen 'ik' heeft ("de natuur van de mens is zijn relatie tot de Ander")
 - in principe om het even of anderen zeer gering in aantal zijn én grote betekenis hebben (moeder) of ontelbaar én op het eerste zicht onverschillig lijken (anonieme massa) – verhouding mens tot anonieme massa in principe te begrijpen vanuit verhouding kind tot moeder (én vader!)
 - bijgevolg: geen noodzaak om duistere 'sociale drift' te veronderstellen – zgn 'sociale drift' ontstaat binnen verhouding kind tot beide ouders

FREUD OVER MASSA & ORGANISATIE

DRIE CULTURELE PARADIGMA'S VOOR SOCIALE PSYCHOLOGIE

Freuds dubbele ervaring met groepen als impliciete achtergrond van zijn sociale psychologie

- eigen mislukking als rationele organisator van psychoanalytische vereniging
- succes van irrationele organisatie van het nazisme

expliciete basis voor zijn organisatiepsychologie is echter de beschrijving van groepen en organisaties door andere sociale wetenschappers = veilig universitair procédé, zich verschuilen achter erkende autoriteiten, meesters, ontwikkeling eigen theorie in dialoog met universitaire autoriteiten

- Lebon
- Mc Dougall

Daarmee brengt hij ook meteen de culturele specificiteit van elke vorm van groepspsychologie binnen

geen algemeen geldige groepspsychologie

telkens typische vooroordelen en stereotypieën

- Lebon: typisch Frans, Latijnse organisaties = informeel, los, minder efficiënt
- McDougall: typisch Engels, Angelsaksische organisaties = formeel, strikt, zeer efficiënt
- Freud: typisch Arisch/Joodse organisaties = verdeeld, twee onverzoenlijke kanten van zelfde medaille

Vergelijkbare specificiteiten ook in het huidige HRM (cfr latere cursus)

- Amerikaans model = oorsprong
- Europees model (vnl Brits) = actualiteit
- Japans model = toekomst?

FREUD OVER DE MASSA VANUIT LEBON

INLEIDING: LEBON ALS INSPIRATIEBRON VOOR FREUD

- Gustave Lebon (1841-1931) = arts, later sociaal psycholoog
"Psychologie des Foules" (1895) = een der populairste 'wetenschappelijke' werken aller tijden
- actualiteit Lebon?
 - Lebon = oud paradigma (modern)
 - ongeorganiseerde, revolutionaire massa's tijdens de Franse Revolutie
nl foule (beweging, stroom!)
één soort groep, bruut basisfenomeen
begin vorige eeuw dé referentie voor sociale psychologie
 - tegen dit soort Latijnse massa
neigt tot Angelsaksische organisatie
verliest echter de op dat moment opkomende Arisch-Joodse organisatie uit het oog
 - nieuw paradigma (postmodern)
 - sedert Wereldoorlog II wordt het concentratiekamp dé referentie voor nieuwe, nog te ontwikkelen sociale psychologie
de geparkeerde, gecontroleerde, gepassiveerde massa
cfr apartheid (mogelijk dankzij wetenschap en media)
 - bv op grond van "Is dit een mens" (1947) van Primo Levi, & "Shoah" van Lanzmann
cfr Ritzer over holocaust als voorloper/paradigma van huidige "McDonaldization of Society" (met rationaliteit van efficiëntie, berekenbaarheid, controleerbaarheid, voorspelbaarheid, maar uiteindelijk ook de irrationaliteit waartoe doorgedreven rationaliteit leidt – *the raw material was human being, the end-product was death, so many units per day ...*)
 - terugkeer klassieke, moderne foules
in de huidige postmoderne tijd – cfr brandstichtingen Parijs

- Lebon en het fascisme ...
 - beschouwd als 'rechts' denker
 - rechtse sociale psychologie
bekijkt sociale van bovenuit, vanuit heersende bourgeoisie
vanuit angst voor veranderende kracht van de massa, behoudsgezind
 - vertrekt vanuit volledige observatie, correcte fenomenologie, alles vermeld
(cfr over fascisme wat Freud zei over melancholie: jammer dat men 'ziek'/fascist moet worden om waarheid te kunnen zeggen nl "Ik ben een smeerlap!")
 - redeneerfouten, grove veralgemeningen
 - Linkse sociale psychologie
Bekijkt sociale van onderuit, vanuit perspectief der verdrukten
positief over massa, op straat komen verandert geschiedenis, geschiedenis wordt op straat gemaakt
 - zeer selectief in materiaal, laten vaak meest interessante fenomenen vallen ...
 - ... teneinde logisch sluitende theorie te bouwen, daarmee krijgt men echter geen greep op de realiteit

- Lebon zeer inspirerend, vaak geëxploiteerd
 - Politiek
 - bv Hitler en Mussolini beroepen zich op zijn analyse van massa, leerden bij hem manipulatie massa
 - Psychoanalyse Freud
 - Freud moet vertrekken vanuit Lebon, omwille van de volledigheid van zijn observaties, belangrijke inspiratiebron
 - Gevolg: Freud krijgt kritiek dat hij 'rechts' is ten onrechte! Freud niet op een lijn te stellen met Lebon
 - Freud selecteert wat hij kan gebruiken uit Lebons interessante fenomenologie, en geeft daar dan telkens een draai aan, plaatst dat in andere theoretische context – theorie en consequenties die Freud uit Lebons observatie distilleert zijn fundamenteel verschillend
- Lebon laat Freud toe om drie punten theoretisch te benaderen (vergelijk telkens met uittreksels uit de tekst van Lebon)
1. hoe komt massa tot stand (proces)
 2. functie en plaats van de leider in het tot stand komen (functie) en de kenmerken (plaats) van de massa
 3. welke zijn de kenmerken van de massa (product)

1. hoe komt massa tot stand

massavorming in drie logische tijden

derde tijd
constructie provisorische *âme collective*
massa = *Gestalt*
met 3 kenmerken

↑↑↑
drie mechanismen
↑↑↑

tweede tijd:
homogene, eeuwige *âme de la race* verschijnt

↑

eerste tijd
heterogene individualiteit verdwijnt

eerste tijd
verdwijning heterogene individuele ziel
= vernislaag beschaving

tweede tijd
verschijning *résidus ancestraux qui constituent l'âme de la race*
= *le fonds invariable et dominant de la race*
= eeuwige, homogene rasziel – cfr rassentheorie: Arisch/Joods, Latijns, Angelsaksisch

derde tijd
bovenbouw op dat fundament: *âme collective* (massa)
= *caractères nouveaux et spéciaux, produisant l'orientation de tous les sentiments et pensées de la collectivité dans une direction identique*
= *être provisoire composé d'éléments hétérogènes pour un moment soudés*
= nieuw tijdelijk provisorisch wezen
= *Gestalt* (cfr verderop)

massavorming via drie mechanismen

Freud herformuleert de drie mechanismen van massavorming bij Lebon – en brengt die in onderling verband

1. verdwijnen verantwoordelijkheidsgevoel bij het individu
2. mentale besmetting van gelijken ondereen
3. suggestibiliteit door het woord van de leider

1. verdwijnen *sentiment de responsabilité*

= gewetensangst verdwijnt bij het individu

- door macht van het aantal
- Freud maakt daarvan gewetensangst of sociale angst = wie alleen is, gedraagt zich alsof anderen kijken, verinnerlijking groepsdruk (cfr schuldgevoel rond masturbatie)
probleem: groot verantwoordelijkheidsgevoel vanuit schuldgevoel (= verinnerlijkte groepsdruk) leidt tot grote gevoeligheid voor externe groepsdruk wanneer die sterker is dan de verinnerlijkte groepsdruk – dus oppassen met rekenen op het 'geweten'
cfr Milgram: schuldgevoel houdt niet tegen

2. contagion mentale

= onderlinge imitatie in waarneming door gelijken

- besmetting leidt tot imitatie
- vnl bij waarneming (cfr "Dutroux overal gezien")
- medisch model = "besmetting via microben"
toen fobie van 'bovenuit' tov sociaal lagere – nu terug
- voorbeelden Lebon:
 - collectieve hallucinaties
 - straffe voorbeelden en uitspraken ivm objectief waargenomen 'feiten' in geschiedschrijving (pp. 23-24)

3. suggestibilité (suggestibiliteit)

= hypnotiseerbaarheid door woord leider

- van Latijnse *sub gerere* = 'onder aanbrengen'
- half woord is voldoende, leidt meteen tot handeling
= *impétuosité, passage à l'acte*
cfr magische kracht (halfuitgesproken) woord
- model hypnose = fascinatie of verlamming tov hypnotiseur
wat hypnotiseur zegt heeft grote suggestieve kracht = *nachträgliche* gehoorzaamheid of 'onwillekeurige' handeling na het ontwaken uit hypnose

2. plaats en functie van de leider in de massa

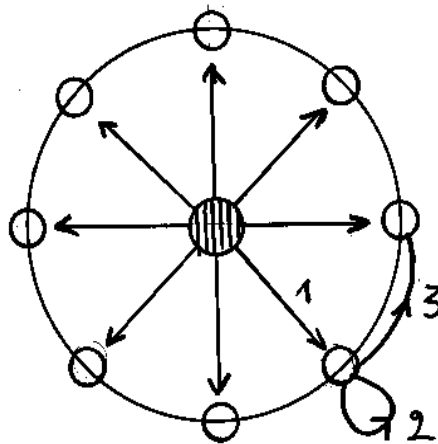
hier geeft Freud een paar 'draaien' aan Lebon!

suggestibiliteit (gehoorzaamheid aan leider)

→ besmetting (imitatie gelijken onderen)

- Stelling:
suggestibiliteit door éne uitzondering (leider) = voorwaarde voor wederzijdse besmetting gelijken (leden)
iedereen imiteert elkaar in de mate dat iedereen een bepaalde verhouding heeft tot één leider – imitatie van gedrag/waarneming tussen gelijken
verklaard door de suggestibiliteit door het woord van de leider
leider cruciaal in massavorming, leider maakt massa
- probleem 1:
ook Freud moet uiteindelijk nog suggestibiliteit verklaren
- probleem 2:
narcisme als tussenstap, dus 3 stappen of tijden
suggestibiliteit → narcisme als verplichte tussenstap → imitatie

drie logische stappen of tijden

die drie tijden bestaan in twee versies

- eerst de oorspronkelijke religieuze versie
- daarna de moderne wetenschappelijke versie

1. leider houdt bepaalde illusie op

- eerste mystiek-religieuze versie:
"er is één iemand die iedereen gelijkelijk lief heeft" – groep verenigd in de liefde van de leider
 - bv Christus voor Christenen
 - bv veldheer voor soldaten
- huidige utilitaristisch-wetenschappelijke versie:
"er is één iemand die weet én wil wat het beste is voor het grootste aantal"
 - cfr verlichte filosofen die leider daarin bijstaan
 - cfr overdracht op een psychoanalyticus als 'verondersteld wetend subject'

2. illusie van liefde of weten van leider is bij elk groepslid voorwaarde voor

- zichzelf graag zien, eigenliefde, narcisme
- weten én willen wat beste is voor zichzelf

3. narcisme of goed voor zichzelf zorgen is voorwaarde voor

- liefde groepsleden onderen – wie zich door leider even geliefd weet als alle anderen kan alle anderen lief hebben zoals hij zichzelf lief heeft - "bemint Uw naaste gelijk uzelf"
- weten en willen wat beste is voor alle anderen

die drie tijden komen eigenlijk uit het gezin

het gezin als paradigma voor link suggestibiliteit-narcisme-imitatie
kinderen imiteren elkaar onderling omdat ze graag gezien worden door ouders, om graag gezien te worden door ouders – omwille van liefde van ouders laten kinderen eigen individuele kenmerken varen, en nemen ze kenmerken van broers of zussen over ... om allemaal even graag gezien te worden – "Ik wil zijn zoals alle anderen in de ogen van die Ene Uitzonderlijke Ander"

die drie tijden in abstracte theoretische termen

1. liefde vanwege Ander (leider)
= $I(A)$ = ik-ideaal = punt van waaruit ik graag gezien wil worden
2. liefde tot zichzelf
= narcisme = $i(a)$ = ideale ik = spiegelbeeld, superieur beeld van mezelf (beter dan ik mij in werkelijkheid 'voel')
3. liefde tot ander
= sociale = anderen graag zien in de mate dat zij even graag gezien worden door de leider als ikzelf

theoretische noodzaak leider als begin van die drie tijden?

- leider centraal, als verklaring voor onderlinge binding groepsleden ook groepen zonder leider oorspronkelijk rond leider ontstaan
- mythische eerste leider
 - mythische leider 'vergeten' - vervangen door abstractie, gemeenschappelijke wens, weten
 - gemeenschappelijke wens belichaamd in secundaire leider
- negatieve leider
haat jegens bepaald persoon of institutie even verenigend als oorspronkelijke positieve gevoelsbinding met leider
- tegenvoorbeelden: *peer group*, *gang*, jeugdbende
 - gelijken zonder echte chef, echter altijd 'model'
 - echter ouders die kinderen samenbrengen ... onder hun toezicht, dus toch regelende functie van de derde

Lebon zelf over leider

- groot belang leider (*meneur = Führer*)
- echter andere functie:
 - vormt niet zelf de massa
 - speelt gewoon in op bestaande massa, profiteert van massa om leider te worden, omhooggestuwd door massa
- prestige leider

cfr *charisma* Weber

- ondanks verkeerde theorie over oorsprong prestige leider ... aangeboren sociale drift → prestige leider
 - ... toch wel psychologisch inzicht in basis prestige leider
 - beeld van sterkte, mannelijkheid = vaderlijkheid: slaan, blik, succes
 - spreekt op bepaalde wijze = kracht van het (half) woord
 - belichaamt doodsdrijf:
 - dupe van eigen 'gedrevenheid', kan daarvan niet profiteren – geen narcisme gericht op winst – *meneur est un mené*
- en zo iemand volgen we, gefascineerd
paradigma Napoleon

3. kenmerken massa als nieuw 'individu'

massa heeft collectieve ziel

= heterogene elementen voor één vluchtig ogenblik 'gesoldeerd' tot één provisorisch geheel

= *Gestalt* (oa *Übersummativität* – cfr documentatie)

drie kenmerken massa als *Gestalt*

– **intellectuele remming & affectieve ontremming in massa**

- intellectuele remming = idee van 'onmogelijkheid' verdwijnt
 - denken = weten wat onmogelijk is
niet denken = verdwijnen besef van onmogelijkheid bij massa =
passie van onwetendheid
 - geen abstract denken of logica
tegenstrijdigheden naast elkaar in de massa, terzelfder tijd wit en
zwart – daarmee valt niet te discussiëren
 - *penser par images*
= collectieve hallucinatie in de massa, verkeerde 'waarneming'
 - provocatie tov sciëntisme
réunion de spécialistes = réunion de débiles
toepassing op *cour d'Assises*, beter geen specialisten desondanks
jury behouden: kastes zijn nog erger (cfr GT Janis!)
 - toch ook wel hogere intellectualiteit
revolutionaire nieuwe gedachten van de massa stammen altijd uit
hogere sociale lagen: eerst naar beneden gezonken omdat ze
hogerop niet ontvankelijk waren – stijgen later toch weer omhoog
(terugkeer verdrongene)

- affectieve ontremming = geloof in leider die alles mogelijk maakt
 - Affectieve ontremming massa = zoals bij vrouwen
soort seksuele verhouding:
 - massa = Vrouw (overgeleverd aan 'gevoelens', ambivalente passies van liefde en haat)
 - leider = De Man (meester van het woord)
mannelijke verleiding door leider tov vrouwelijke *foule*
cfr orgasme versus plankenkoorts bij spreken tot massa cfr *je ne vous baise pas je vous parle* (Lacan)
 - massa = eerder hysterie tov Vader dan Vrouw tov Man
met dubbelheid/ambivalentie die inherent is aan die hysterische verhouding tot de vader
 - willen een echte man, God of niets
cfr revolutie = conservatief = terugkeer van vroegere, sterke meester ipv zwakke meester, installeert altijd een tiran
cfr men verzet zich enkel tegen een zwakke tiran
cfr *comme révolutionnaires (hystériques) vous aspirez à un maître* (Lacan)
 - maar die echte man (God) moet oppassen:
moet onder alle omstandigheden God De Vader blijven of hij wordt meteen niets
risico om door de sfinx van de massa verslonden te worden als men haar problemen niet kan oplossen
cfr vader door hysterie uitgespuwd als hij te zwak is
 - vooral Latijns fenomeen
cfr Mussolini die alle Italiaanse vrouwen hun trouwringen liet inleveren)
hoogtepunt bij nazi-redenaars

- **paradoxaal zedelijkheid (moralité) van het 'offer'**
 - enerzijds maakt massa het laagste, het beest in de mens wakker mens echter veel erger dan beest, gratuite sadisme (cfr groepsverkrachtingen, concentratiekampen)
 - anderzijds brengt massa ook tot hoogste, verheffing, moralisatie voorheen uitschot offert zich op voor 'goede zaak' (29-30)
 - cfr christelijke martelaars hagiografie heiligen: krapuul dat zich bekeerde
 - cfr groepstherapie Bion voor 'oorlogsneurotici'
 - laagste en hoogste hangen samen volgens logica van het offer = zichzelf opofferen teneinde ander op te offeren bv offerlogica nazi's
 - enerzijds alom gerespecteerd vijand omwille van ijzeren discipline, zichzelf opofferende soldaten
 - anderzijds absolute horreur tov jodenvervolging (holocaust = brandoffer à des dieux obscurs of shoah = catastrofe)
 - historische achtergrond
 - imaginaire identificatie Duitsers met Joden op gewezen door Luther
 - Joden beseffen Joden niet wat ze hebben gedaan, denken nog altijd het uitverkoren volk te zijn = concurrentie over wie uitverkoren is
 - elke Duitser heeft zijn 'Joodse schaduw' (cfr vooral in taal, Yiddish)
 - Hitler borduurt daarop voort en komt met 'Endlösung'
 - vanuit eigen onverwerkte geschiedenis: Hitler Joods bloed, niet zuiver Arisch, grootmoeder zwanger geraakt als dienstmeid van rijke Jood
 - hang naar zuiverheid & liefde tot moeder, moederdag
 - waan: elke Duitser moet 'zijn Jood' vernietigen
 - heeft bijna geleid tot zelfvernietiging Duitsers op het einde van WO II = zichzelf vernietigen teneinde Joodse spiegelbeeld, dubbel te kunnen vernietigen = zichzelf opofferen teneinde ander te kunnen offeren

– **magische toverkracht woord**

– Half woord

half woord leider zet in beweging – beweging volgeling is ahw de andere helft van het woord van de leider

- Mens komt niet in beweging vanuit eigen behoefte, eigenbelang of zelfbehoud

(bv honger, te weinig geld)

- Komt slechts in beweging vanuit woord leider = suggestie (half woord!)

eerst het woord (van de leider) en dan de daad (van de volgeling)
leider benoemt behoefte

liefde tot het woord van de leider zet in beweging om de vraag van de leider te bevredigen (en dus niet om de eigen behoeften bevredigen)

bv staken vanuit *mot d'ordre*

– Positief woord

affirmation, positief spreken, herhaling = enige stijlfiguur (Napoleon, reclame)

geen argumenten ("het is zo"), geen poging tot overtuiging, maar enkel "iedereen weet wel dat ..."

– Onbegrijpelijk woord

pakkend, gecondenseerd beeld dat niet interpreteerbaar is, geen geschiedenis of genese daarachter, pure 'betekenaar' – best een compleet onbegrijpelijk woord

- cfr politiek

'Tchuten' (Chaplin – "the Great Dictator")

- cfr positief denken

Tjakka' (Hollandse Managementgoeroe Ratelband)

– vaag woord

hoe onduidelijker de zin van een woord hoe effectiever

meest invloedrijke woorden onmogelijk te vertalen, vanuit belasting met specifiek verleden in bepaalde cultuur

cfr "vrijheid, gelijkheid, broederlijkheid" betekenen in elke cultuur iets anders, niemand weet eigenlijk wat die woorden willen zeggen)

les mots les plus employés possèdent d'un peuple à l'autre les sens les plus différents

– geen humor

- humor = zelf als slachtoffer, maar zichzelf als klein kind toespreken: het is allemaal niet zo erg, het is allemaal

- wél de grote *sérieux*, er valt niet te lachen met wat ze zeggen!

Vallen volledig samen met wat ze zeggen

FREUD OVER FALENDE LEIDERS VANUIT LEBON

negatieve redenering Freud

- functie leider = illusie hoog houden dat er één iemand is
 - die iedereen even graag ziet
 - die weet wat het beste is voor het grootste aantal en dat ook echt wil
- die functie van de leider is door Freud ontdekt vanuit de observatie van fenomenen wanneer groep leider verliest, wanneer leider zijn functie niet meer of niet goed meer vervult
- als iets goed gaat, kun je niet zien hoe het werkt (cfr horloge), je kunt alleen zien hoe iets in elkaar zit, als het uiteen valt
cfr horloge
cfr menselijk lichaam in geneeskunde (vanuit ziekte)

twee vormen van falende leiders

- té zwakke, té afwezige leider, te weinig *présence*, vervult functie onvoldoende
 - absenteïsme = ziekteverzuim (ziek thuis blijven) zonder duidelijke medische reden
- (de dreiging van) het plotse wegvallen van sterke leider die functie zeer goed vervult
 - hoge *turnover* = personeelsvlucht, personeel verlaat massaal de organisatie/bedrijf

1. ziekteverzuim = arbeidsneurose = absenteïsme door te zwakke leider

ziekterverzuim benaderen via het model/paradigma van de oorlogsneurose

oorlogsneurose = paradigma

wat is oorlogsneurose?

- ziekteverzuim bij soldaten
 - soldaat werk = trekker overhalen
 - allerlei fysieke klachten (tremoren of bevingen, paralyse of verlammingen) waardoor soldaat niet meer kan werken
 - echter geen aanwijsbare reden
- typisch ziekteverzuim voor alle moderne oorlogen begonnen op het einde WO I – sedertdien in alle oorlogen (Amerikanen in Viëtnam, Europeanen in Kosovo, etc)
altijd hetzelfde scenario:
 - organicistische/sciëntistische benadering = nieuwe ziekte vanuit ???
 - psychologiserende benadering = planttrekkers vanuit zelfbehoud
 - psychoanalytische benadering = oorlogsneurose vanuit falend leiderschap

1. organicistische/sciëntistische benadering
= nieuwe ziekte vanuit ???
 - beschadiging rugmerg door mechanisch geweld bominslagen
 - kon niet aangetoond worden
2. 'psychologiserende benadering
= plantrekkers vanuit zelfbehoud
 - bewuste veinzerij (*carotier*) = vlucht in ziekte, ziektegewin – vanuit zelfbehoudsdrift
 - remedie moet erger zijn dan de ziekte, speculeert op de zelfbehoudsdrift: via *electroshock* soldaten terug naar 'werk' te jagen – velen stierven echter liever aan die 'behandeling' dan terug naar front = schandaal na WO I
3. Freud
= oorlogsneurose vanuit falend leiderschap
 - Na WO I worden specialisten om advies gevraagd
 - Freud is geen Duitser, maar Oostenrijkse Jood!
 - komt met radicaal andere verklaring: oorlogsneurose niet veroorzaakt door het levensgevaar vanwege vijand aan front (bewuste veinzers), maar door gebrek aan liefde vanwege eigen superieuren aan front
 - 'bewijs' voor Freuds stelling
 - oorlogsneurose treft vaak juist de beste soldaten, degenen die met doodsverachting naar het front waren getrokken en bereid waren om te sterven voor 'de goede zaak'
 - superieuren slagen er echter niet in om de illusie hoog te houden dat ze "iedereen gelijkelijk lief hadden", dat ze "wisten wat beste was voor grootste aantal"
 - als gevolg van dit falend leiderschap vormden soldaten geen hechte groep, zagen soldaten elkaar niet graag, hadden ze niet het beste met elkaar voor – en hadden vooral idealisten het gevoel alleen te staan met hun bereidheid om hun leven te geven voor anderen
 - soldaten vechten niet meer voor elkaar, doch elk begint te vechten voor zijn eigen leven = kritiek op falende leider

oplossing oorlogsneurose

- als formele leiders het niet doen, ontstaat groepsvorming rond 'informele leiders'
cfr Vlaamse frontsoldaten WO I, vernederd door Franstalige officieren, scharen zich rond 'volksleiders' (Flamingantisme)
- in WO I Pruisisch militarisme ontwricht door oorlogsneurosen
nazisme trok daaruit lessen
 - installeerde een sterke Führer (Hitler) = illusie van één hoofd dat alle soldaten, gelijkelijk lief heeft = niet meer minachtend neergekeken op soldaten als 'kanonnenvlees'
 - gevolg dat soldaten samenhangen (wel aura homoseksualiteit, cfr Griekse legers)
- cfr Napoleon (zie tekst ivm Lebon)
net als Hitler verleden als gewoon korporaal uitspelend, van daaruit "wetend wat beste is voor degewone soldaat", kampioen van 'de gewone soldaat'
 - informeerde vooraf over voornaam soldaten, om ze als oude bekenden te kunnen aanspreken
 - behandelde alle ondergeschikten gelijk, behandelde officieren in het bijzijn van gewone soldaten zoals gewone soldaten = vernedering
cfr anekdote waarbij hij generaal in het bijzijn van soldaten aan oren trekt als kwajongen (dubbelzinnige teken van liefde vanwege ouderfiguur) (Thatcher idem)
- oorlogsneurose vanuit liefdeloze behandeling door superieuren – opofferingsgezindheid bij wie zich gelijkelijk geliefd weten door superieuren

ziekteverzuim = arbeidsneurose

oorlogsneurose als een model voor ziekteverzuim in organisatie

wat is ziekteverzuim?

- afwezigheid op werk omwille van vage, vaak moeilijk identificeerbare klachten, die vaak grote overeenkomst vertonen bij verschillende werknemers (lijkt vaak een nieuwe ziekte)
- meest voorkomende vormen
 - rugklachten door slechte zetel
 - ademhalingsstoornissen (allergieën) door slechte airco, rokers
 - gezichtsproblemen door PC-scherm, verlichting
 - stress door werkdruk
 - Repetitive Stress Injury (door muisklikken)

oorzaak & remedie ziekteverzuim

zelfde verschuiving als bij oorlogsneurose

1. Organicistische/sciëntistische benadering

oplossing = fysiek

- ergonomie, hygiëne, reorganisatie werk, etc
- blijkt niets uit te halen, integendeel – ziekteverzuim is immers niet bepaald door ongezonde of gevaarlijke realiteit

2. psychologiserende benadering

oplossing = verhoogde controle

- bazen worden kwaad over het falen van de fysieke oplossing, en gaan werknemers beschuldigen van 'plantrekkerij'
- ze verhogen de controle, om de werknemer terug te drijven naar het werk (controlearts bv)
- maar werknemer wordt nog zieker, en zelfs echt ziek doordat hij ook thuis onder druk komt (*stress*)

3. psychoanalytische benadering

oplossing = meer présence leider

- hoog ziekteverzuim = teken dat baas zich niet voldoende zijn werknemers aantrekt
- prototype zwakke leider = schizoïde, zichzelf afsluitende, moeilijk aanspreekbare chef (Kets De Vries)
sterke leider daarentegen doet aan *management by walking around*, niet om te controleren maar om aanspreekbaar te zijn (*présence*), belang van de zichtbaarheid leider – gaat in tegen de stelling dat een goede leider 'onzichtbaar' moet zijn, zichzelf moet doen vergeten
- ziekteverzuim niet rechtstreeks door gevaarlijke en ongezonde realiteit, maar doordat baas zich niet bekommert om die gevaarlijke realiteit – die gevaarlijke realiteit wordt dan beleefd als teken van desinteresse van hogerhand
tegengestelde (karikatuur!): baas 'ziet' gevaarlijke realiteit, zegt dat daaraan 'iets' moet gedaan worden, maar doet dat niet echt, en toch werkt dit motiverend om die realiteit psychisch te verdragen
- als de gevaarlijke realiteit voor iedereen dezelfde is, leidt ze niet tot ziekteverzuim, maar integendeel tot verhoogde solidariteit
het is slechts de ongelijke behandeling, de ongelijke blootstelling aan een gevaarlijke realiteit die leidt tot ziekteverzuim – cfr *internal equity* loonpolitiek: minder loon dan in andere, concurrerende organisatie wordt vrij makkelijk verdragen, maar niet de interne onbillijkheid (geen gelijk loon voor gelijk werk) in de eigen organisatie
- verlangen naar leider die "iedereen gelijk liefheeft" komt aan bod in elke enquête als nood aan 'waardering', nood aan gelijke verdeling aandacht, "baas moet 'zien' wat ik doe in vergelijking met anderen"
- ziekteverzuim uiteindelijk grootst bij aanvankelijk meest gemotiveerde, idealistische werknemers, die het grootste verlangen hadden om samen te werken – juist zij komen meest bedrogen uit in baas, juist zij voelen zich meest in kou gelaten – verzuimen uiteindelijk werk wegens vage fysieke klachten - ziekteverzuim slechts probleem omdat het bij uitstek 'goede krachten' treft

2. personeelsvlucht = hoge turnover = paniek door het wegvallen van sterke leider

ziekteverzuim versus hoge turnover

- zwakke, afwezige leider
 - groep valt langzaam uiteen door ziekteverzuim
 - soort vertraagde explosie
- plotse wegvallen van een sterke leider
 - de onderlinge verbondenheid der leden verdwijnt
 - leidt tot paniek en hoge *turnover* = explosie groep = iedereen vlucht weg uit de organisatie, stuift uiteen alsof ze plots schrik voor elkaar hebben

twee gevallen van paniek

1. vanuit zelfbehoudsdrift – in massa

- makkelijkst te begrijpen, minst interessant
- hoop mensen die toevallig bijeen zijn, massa zonder gevoelsbinding (cfr Lebon)
bv station, stadion (zijn mensen echter ooit 'toevallig' samen?)
- reëel extern gevaar
bv bomalarm metro, brand station, instorten tribune, etc
- paniek vanuit levensbehoud = reactie op absoluut groter worden individuele levensgevaar

2. vanuit seksuele drift of *libido* – in organisatie

- organisatie gebaseerd op gevoelsbinding onder de leden (cfr kenmerken McDougall)
bv legereenheid, voetbalploeg
- in tegenstelling tot de massa functioneert dergelijke organisatie beter naarmate het door iedereen gedeelde levensgevaar groter wordt
bv legereenheid in hopeloze situatie, iedereen vecht voor alle anderen (cfr Vietnam-films, nostalgie naar oorlog, crisis, 'goede oude tijd', "toen er nog solidariteit was, en iedereen alles voor alle anderen overhad")

- leden schieten enkel in paniek als de organisatie uiteenvalt en dergelijke organisatie valt slechts uiteen als de 'sterke' leider faalt

1. leider faalt

kan plots niet meer de illusie ophouden dat hij "weet en wil wat het beste is voor het grootste aantal", dat hij "iedereen even graag ziet" verschillende vormen:

- dood leider
- lapsus leider, aarzeling
- leider privilegieert iemand uit groep
- paniek leider
- woord leider niet meer betrouwbaar
groepsleden weten niet meer wat ze aan leider hebben, wat ze voor leider zijn (nl gelijk aan alle anderen) – band elk lid met leider verdwenen

2. groep valt uiteen

verdwijnen onderlinge bindingen leden

3. paniek

hypotheses over oorsprong paniek in organisatie

- common sense
 - groepsleden konden aanvankelijk samen het reële gevaar aan
 - eenmaal hun samenhangigheid verdwenen, wordt ieder afzonderlijk met reële gevaar geconfronteerd - dat dus relatief groter wordt
 - en dan ontstaat paniek
- Freud
 - geen nood aan reëel gevaar waartegenover enkeling zich niet opgewassen voelt
 - paniek is louter het gevolg van de verbreking der onderlinge gevoelsbindingen
hoe sterker de onderlinge gevoelsbanden waren, hoe groter paniek bij hun verbreking
alsof liefde, energie, *libido* waarmee elk zich aan anderen vastklampte continu in angst getransformeerd wordt = losgekoppeld van object (andere groepsleden) wordt *libido* bron van angst (= angstneurose, eerste theorie Freud ivm angst)
 - maar die *libido* kan ook begrepen worden als object van angst: elk individu wordt bang voor zijn *libido*, bang voor wat die drang, die vrijgekomen liefde of energie zal aanrichten
libido = intern neurotisch gevaar, tegenhanger van extern reële gevaar
 - groep valt niet uiteen als gevolg van paniek, maar paniek is het gevolg van uiteenvallen groep, waarbij leden niet in hun eentje met een extern gevaar geconfronteerd worden maar met hun eigen libido waarmee ze geen blijf meer weten
 - groep valt uiteen ➡ paniek

paniek wordt vaak ingedijkt door een fobie

- primaire gevaar inwendig nl eigen *libido* - daarvoor in paniek gevlucht
- vlucht gestuit door externe, zogenaamd 'reële' gevaren = fobie - ex-groepsleden zoeken allerlei dingen waarvoor ze bang kunnen zijn = poging om paniek of niet door object gebonden *libido* te binden of binnen perken te houden
- vergelijking met de psychologie van het individu
 - door lief verlaten
 - paniek = transformatie *libido* zonder object - bv straat op, in alle richtingen rondvluchten ("Houdt mij tegen, of ik doe iets!")
 - door fobie tot staan gebracht - bv vrezende van brug te springen of rijden = inperking bewegingsvrijheid, nieuwe oriëntatie in nieuwe werkelijkheid - fobie is terugkeer tot ouderlijke liefde bv enkel nog brug over in gezelschap van ouder

agressie tov voormalige organisatie

- fobie = grens op paniek, vlucht
- vanaf die fobische grens keren voormalige groepsleden tot elkaar terug - met agressie (paranoia)
- negatieve bindingen sterker dan vroegere positieve bindingen - haat is eeuwig, liefde niet
- cfr volgende hoofdstuk
- cfr ook weer de individuele psychologie, nadat iemand door zijn lief is verlaten

voorbeelden van deze panieklogica in organisaties

1. leger

- belang van de veldheer
 - veldheer altijd rode mantel opdat men niet zou zien als hij bloedt
 - *El Cid* dood op paard gebonden en middenin troepen gejaagd
- paniek als veldheer verdwijnt
 - Schaakspel gedaan als koning geslagen is
 - WO II: Hitlers zelfmoord
 - reeds daarvoor was situatie voor Duitsland hopeloos, doch geen paniek
integendeel, overblijvenden stortten zich eensgezinder dan ooit in de vernieling voor mekaar, zelfs kindsoldaten – Hitler had bevolen strijd niet te staken (als Duitsers niet in staat waren om joden te offeren (historische roeping), dan moesten ze maar zichzelf opofferen)
 - toen zelfmoord Hitler bekend raakte, was situatie niet hopelozener integendeel, de redding – op dat moment echter wel paniek, en stortte de laatste weerstand in
 - WO II: Hirohito geen god meer
 - geen paniek tov het reële gevaar van de atoombom
 - wel paniek na de verklaring van de Keizer (onder Amerikaanse druk) dat hij geen god (meer) was
- executie Ceaucescu
 - *live theater* rond arrestatie en executie, hoe primitief ook, getuigt van inzicht in bindende functie leider
 - twee kanten: men hoopte én vreesde daardoor zijn garde (*securitate*) in paniek te brengen – bergen ingevlucht, van daaruit oncontroleerbare agressie bij terugkeer naar voormalige medestanders
cfr FBI probleem liquidatie dictator, gevaarlijk want dan breekt paniek uit met oncontroleerbare agressie

2. voetbal

- ploeg hangt rond spelverdelers, autoriteit – dan is ploeg op zijn best in moeilijke omstandigheden, dan vindt iedereen elkaar
- bij verkeerde manoeuvre van spelverdelers, als die niet zijn dagje heeft, dan vinden andere spelers elkaar niet meer – leidt tot paniekvoetbal

3. bedrijf

- opvolging *entrepreneur*

- *entrepreneur* = stichter bedrijf, typisch KMO
- alle werknemers in persoonlijke relatie tot baas, door baas zelf aangenomen, vaak via onorthodoxe selectie gebaseerd op 'uitverkiezing' (keuze uit liefde, niet redelijk gefundeerd)
- idee alleen dat oude baas zou kunnen stoppen leidt tot paniek, bedrijf geraakt in crisis
- crisis door *entrepreneur* zelf verkeerd begrepen en aangegrepen als aanleiding "om toch nog wat langer aan te blijven, nu het juist zo slecht gaat"
ziet dus niet dat het juist zo slecht gaat, omdat hij op vertrekken staat, ziet niet dat elk teken van zijn verlangen om ermee te stoppen paniek doet uitbreken en het bedrijf in crisis brengt – crisis herhaalt zich bij elk nieuw teken van zijn nakend vertrek, *entrepreneur* zal dan ook telkens zijn beslissing herroepen
complicatie vanuit 'crisisbehoefte' *entrepreneur* = bedrijf gesticht in crisis, die hij telkens moet herhalen, als een vis in het water van de crisis, echte 'crisismanager'
- zo kent bedrijf hoogten en laagten tot *entrepreneur* definitief bijltje erbij moet neerleggen
- opvolgingskwestie moet van ene dag op andere geregeld, geen opvolging voorzien – capabel middenkader reeds vertrokken, als het er al geweest is gezien de slechte 'selectie' waarbij iedereen als gelijk wordt behandeld dwz op laagste niveau, als gewone 'soldaten'
- volgende generatie KMO failliet = verlies voor economie
- ondernemer kiest best niet zelf opvolger onder 'volgelingen'
 - kan vaak al niet door ontbreken capabel middenkader
 - verbreekt illusie dat hij "iedereen gelijkelijk lief heeft", wat leidt tot verbreking van onderlinge banden en dus tot paniek
 - uitverkorene gaat vaak ten onder aan 'succes' (kan plaats 'vader' niet innemen) en naijver (van 'broers')
 - opvolger komt best van buiten, via extern bureau – de afscheid nemende ondernemer beperkt zich best tot advies

- headhunting topmanager
 - *headhunting* = wegplukken en overplaatsen topmanager
zijn directe ondergeschikten zien plots dat zijn leiderschap op illusie was gebaseerd – en hun binding aan die topmanager verdwijnt
 - als gevolg daarvan verdwijnen ook de onderlinge bindingen op het echelon onder die topmanager, en als gevolg daarvan slaat elke manager op dat echelon in paniek – aan panikerende leider weet men niet meer wat men heeft, zodat op het echelon onder hem ook de onderlinge bindingen verloren gaan en paniek uitbreekt – etc
 - paniek golft als een waterval van hoog tot laag doorheen bedrijf – leidt tot massale personeelsvlucht
 - bekomen van paniek keren ex werknemers zich tegen moederbedrijf – imaginaire spiegelagressie, onrealistische concurrentie op leven en dood van nieuw opgerichte bedrijfjes die zich niet laten leiden door de mogelijkheden van de markt, maar door wat het moederbedrijf doet, of door de bedrijfjes van voormalige collega's

FREUD OVER DE ORGANISATIE VANUIT MCDOUGALL

TWEE POLEN IN FREUDS GROEPSPSYCHOLOGIE

twee complementaire inspiratiebronnen voor Freuds massapsychologie

- Lebon – "Psychologie des Foules" (1895)
ongeorganiseerde, vluchtige, oncontroleerbare, revolutionaire massa's
Latijns
bv Franse revolutie
- McDougall – "The group mind" (1920)
georganiseerde, stabiele, controleerbare, conservatieve organisaties
Angelsaksisch
bv leger, kerk
Lebon verwees er reeds naar als positieve tegenhanger van 'Latijnse' massa
huidige economische en administratieve organisaties vaak op die leest
geschoeid

DRIE PRINCIPES ORGANISATIE

volgens Mc Dougall regelt organisatie drie cruciale terreinen voor haar leden

- verhouding tot zichzelf
- verhouding tot anderen
- verhouding tot die Ene Historische Uitzondering

vanuit Freud

- ik voeg telkens een psychoanalytische interpretatie toe
- ik plaats ze tegenover de massa die 'ontregelt'
- ik geef voorbeelden op drie gebieden:
 - leger & kerk: duidelijkst, karikatuur
 - gezin: duistere oorsprong, verborgen referentie
 - bedrijf: heden meest relevante 'toepassing'

1. verhouding tot 'zichzelf'

- Zelfbewustzijn

- Groepsleden bewust dat ze tot groep behoren weten wie ze zijn, dankzij die groep
 - groepsleden bewust dat ze tot die groep behoren – van daaruit ook bewustzijn van doel van die groep + groep betekent iets voor leden
 - zelfbewustzijn ingepeperd via rituelen die men verplicht ondergaat (indoctrinatie)
zowel aan ingang als uitgang van de organisatie
 - ingang: initiatieritueel, rite de passage
 - voorbeelden
 - kerk, leger, studentenclub: 'doop'
 - primitieve maatschappij: puberteitsrites
 - bedrijf: introductieweekend (én –pesterijen)
 - daardoor wordt iemand pas echt 'lid' van groep: identiteit valt volledig samen met het bewustzijn tot die bepaalde organisatie te behoren, men is niets anders meer dan lid van die organisatie
bv 'soldaat', 'christen', 'student', 'man', IBMer, Coca Cola boys and girls, etc
psychoanalytische interpretatie: gedeeld subject volledig gerepresenteerd door de symbolische betekenaar
 - vernederende 'doop' om te tonen dat alle andere identiteiten (bv 'mens') ondergeschikt zijn aan identiteit als groepslid, daarbuiten is men slechts een stuk vuil
psychoanalytische interpretatie: reële object a of genot dat ontsnapt aan symbolische betekenaar
 - sociale functie: anderen weten wat ze aan een 'gedoopte' hebben, kunnen erop rekenen dat een 'gedoopte' op het cruciale moment niet met zijn gedachten elders zal zitten
niet 'gedoopte' kan zich daarentegen koesteren in de illusie dat hij niet volledig geïdentificeerd is door of samenvalt met bv dat 'soldaat' zijn (psychoanalytische interpretatie: hysterie)
 - agressie tov wie weigert zich te laten 'dopen' of te laten reduceren tot bvslechts 'soldaat' zijn
cfr *code red* in "A few good men" (film met Tom Cruise)

- uitgang: excommunicatieritueel
 - bewust maken van het feit dat iemand uit groep valt, en dus 'niets' meer is, vogelvrij verklaard
 - voorbeelden
 - kerk: excommunicatie
 - leger: degraderen, fusillieren
 - bedrijf: *outplacement*
 - gezin: in gezicht spuwen
- dit zelfbewustzijn van het lid van een organisatie is tegengesteld aan het onbewustzijn van het lid van een massa
 - in massa is men zich op moment zelf niet bewust dat men er deel van uitmaakt – 'ontwaken' achteraf: "ik ben deel geweest van massa"
- Groepsleden weten wat ze moeten doen als lid van de groep (functie)
 - continuïteit
 - groep blijft gedurende bepaalde tijdsduur gelijk aan zichzelf
 - kan op twee wijzen
 - materieel = personen blijven gelijk
 - bv gezin
 - bij nieuw lid raakt organisatie in de war
 - formeel = functies blijven gelijk
 - bv leger: vastliggende rangen
 - bv publieke administratie: eerst 'militair' georganiseerd (Camu), heden echter functiebeschrijving & competentie management (cfr cursus HRM)
 - tegengesteld aan provisoire, efemere massa
 - om het even wie wordt momentaan betrokken
 - geen functies afgebakend – iedereen doet hetzelfde

2. verhouding tot 'ander'

- organisatie maakt scheiding binnen de anderen
 - "wie met ons is" (gelijken, binnen)
 - "wie tegen ons" (de rest, de anderen, rivalen, buiten – verschil is slechts minimaal detail)
- organisatie schrijft gedrag voor tov respectieve partijen
 - interne verhouding tot de gelijken
 - kerk: "bemin Uw naaste gelijk U zelf!"
 - utilitaristische 'wetenschap': "heb het beste voor met Uw gelijken!"
 - leger: "sterf voor mekaar, offer U op!"
 - bedrijf: "controleer mekaar, steek mekaar de loef af!"
 - gezin: "*smile*, babbel voortdurend!"
 - externe verhouding tot wie verschillen, de rivalen
 - kerk: "bekeer te vuur en te zwaard, heb medelijden en beklaag!"
 - utilitarisme: "sluit op, segregeer!"
 - leger: "sterf op het veld van eer!" (leger)
 - bedrijf: klantgerichtheid, concurrentie (bedrijf)
 - gezin: "wantrouw, zwijg!" (gezin)
- imaginaire spiegeldimensie
- tegengesteld aan massa: bij massa ligt de grens tussen "wie met ons" en "wie tegen ons" niet vast
 - willekeurige voorbijgangers opgenomen in de massa
 - massa keert zich plots tegen eigen 'leden'
 - massa kent geen duidelijke gedragsregels tov 'binnen' en 'buiten'

3. verhouding tot 'Ander' = 'Geschiedenis'

- het verleden komt tot uiting in 'tradities' (wat men doet zonder de echte redenen daarvoor nog te kennen) en 'verhalen' (over vroeger, die de traditie ondersteunen)
- cruciaal verhaal over de oorsprong van de organisatie = mythe van de Eerste Leider, zijn roeping, zijn verlangen, waarom hij de organisatie heeft gewild
 - pas echte organisatie na dood van die Eerste Leider
 - "over doden niets dan goed", die Eerste Leider wordt een symbolische figuur, gezuiverd van elk spoor van reële genot, censuur op zijn kleine kantjes die tegen het belang van de organisatie ingingen (cfr crisisbehoefte ondernemer – later in cursus HRM)
 - voorbeelden
 - kerk: Christus met de vier evangelies (kerk)
 - bedrijf: *entrepreneur*, ondernemer, "den ouden baas, Meneer X" – bv de twee Watsons van IBM, de broers Philips (bedrijf)
 - gezin: hoe papa en mama mekaar hebben leren kennen
- basis van vorige twee principes
 - verhalen over Eerste Leider initiatierituelen en gedrag tov gelijken en anderen
- tegengesteld aan massa
 - de massa kent geen verleden, geen herinnering, geen verhalen over leider – enkel actie
 - levende leider, één en al genot in zijn verhalen, enige die iets te zeggen heeft

ORGANISATIE GROEP = ORGANISATIE INDIVIDU

psychoanalytische interpretatie

- drie principes van 'sociale' organisatie van een groep volgens Mc Dougall = drie principes van individuele psychische organisatie van het 'ik' bij de leden van die organisatie (Freuds interpretatie)
- individu verloor psychische organisatie of 'ik' toen het werd opgeslokt in ongeorganiseerde massa (à la Lebon) (mijn interpretatie)

dit komt neer op een proces in drie tijden

1. individu met psychische organisatie of 'ik'
 - verhouding tot zichzelf
 - continuïteit: ondanks 'groei' voelt men zich nog altijd dezelfde als vroeger, niet radicaal iemand anders geworden
 - zelfbewustzijn: zelfbeeld, weten wie men is, een 'ik' hebben, samenvallen met zijn naam, zich 'man' of 'vrouw' voelen
 - verhouding tot vriend en vijand
 - weten wie vrienden zijn en vijanden
 - bepaalde eigen wijze van omgang met vriend en vijand
 - verhouding tot geschiedenis
 - veronderstellingen, 'verhalen' over afkomst, waarom leven, wat ouders van mij willen
 - zich inschrijven in familie, kind van Uw ouders zijn
2. individu opgeslokt in ongeorganiseerde massa → verliest individuele organisatie van 'ik' (heterogene, Lebon) → massa wordt zelf 'nieuw individu' met kenmerken die niets van doen hebben met verloren kenmerken van het individu (cfr vier kenmerken ivm intellect daalt, affect stijgt, zedelijkheid gaat twee kanten uit, impact van het woord van de leider)
3. na verloop van tijd raakt die massa georganiseerd = terugkeer verloren psychische organisatie van de individuen op het niveau van de massa, de massa wordt uitgerust met de verloren psychische kenmerken van het 'ik' der samenstellende individuen

verhouding organisatie-individu

de externe sociale organisatie van de groep komt in de plaats van de interne psychische organisatie van het 'ik'

- externe organisatie maakt interne organisatie overbodig, kan remediëren aan falende interne organisatie
mensen met 'zwakke' of 'gebroken' interne organisatie van het 'ik' (ruggengraat) vluchten in 'sterke' externe organisaties (kerk & leger, bedrijven geschoeid op dergelijke religieus-militaire leest = orthopedisch harnas)
- mens met 'zwakke' of 'gebroken' interne organisatie ('ik'):
 - is niet meer zichzelf, depersonalisatie (continuïteit) & weet niet meer wie hij is (zelfbewustzijn)
 - kan vriend van vijand niet meer onderscheiden, vergist zich altijd in ander, gevoel constant verraden te worden
 - ontworteld doordat contact met verleden/ouders is verbroken (geschiedenis)
- 'sterke' organisatie regelt dat allemaal in plaats van gebroken mens, zegt hem:
 - "gij zijt die (samenvallen met bepaald ras) en gij moet dat doen (samenvallen met bepaalde functie) ...
 - ... samen met die ("eigen volk eerst") en tegen die (racisme) ...
 - ... om die reden" (nieuwe geschiedenis van 'ras')

cfr psychopathologie fascisme

bepaalde individuen vatbaarder dan andere voor de charme van een sterke organisatie, vanuit hun 'gekwetst narcisme', hun 'lage zelfwaarde' (na tegenslag) (cfr Szafran over Franse fascistische schrijvers Céline, Rebatet)

echter in principe een 'normaal' fenomeen

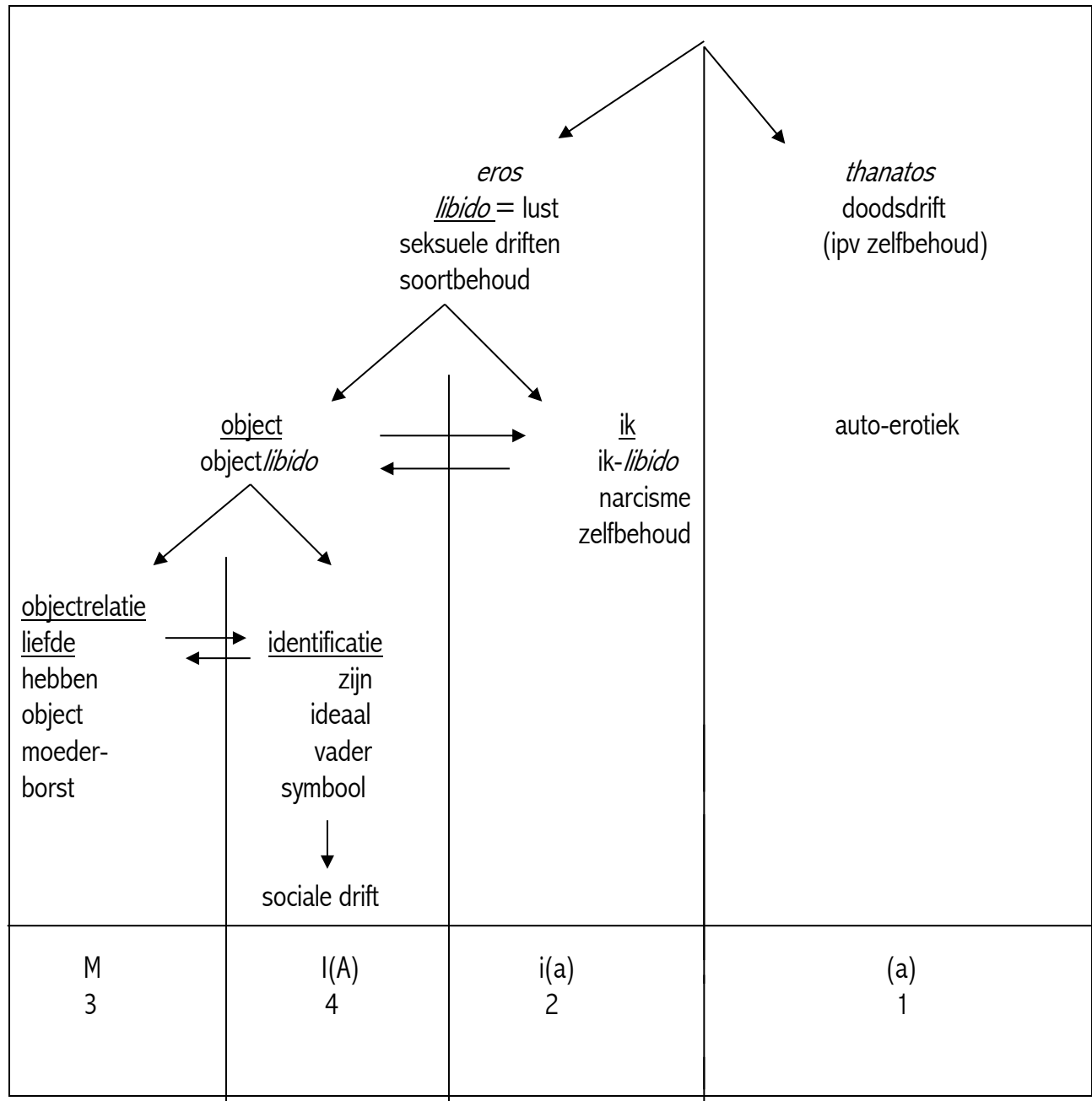
- iedereen daarvoor vatbaar
- cfr bij tegenslag liefde verliest iedereen zijn interne organisatie
liefde & ldvd = soort *passage* doorheen 'massa' (cfr Freud: "liefde is een massa met twee")
 - iedereen buiten zichzelf, twijfelt aan zichzelf, weet niet meer wie hij/zij is en wat te doen
 - voor iedereen blijkt beste vriend(in) plots grootste vijand(in)
 - iedereen bekijkt verleden plots met andere ogen, als één leugenna tegenslag in liefde blijkt dat bij elk mens ruggengraat van interne organisatie reeds was gebarsten, elke interne organisatie heeft 'zwakke plekken' en 'barsten', ieders narcisme was blijkbaar al 'gekwetst' – en dus kan ieder mens na verloren liefde bezwijken voor het gemak van het orthopedische harnas van 'sterke' externe organisatie

'negatieve' bestaansredenen of oorzaak voor organisaties

- fundamentele oorzaak van een organisatie = labiliteit van elke individuele organisatie van het 'ik' van alle mensen, menselijke zwakheid – die oorzaak is verdrongen, onbewust (cfr ijsberg metafoor)
- bestaansreden is dus nooit het 'positieve' doel dat organisatie haar leden op bewust niveau voorhoudt – bewijs: weerstand wanneer men enkel met dat niveau rekening houdt bij organisatieverandering
- negatieve bestaansreden sluit niet uit dat organisaties positieve effecten vier negatieve effecten van ongeorganiseerde massa worden geneutraliseerd en zelfs in tegendeel omgebogen
het is dus niet omdat iets positieve effecten heeft dat het noodzakelijk ook positieve bestaansredenen moet hebben

FREUD
OVER IDENTIFICATIE & OEDIPOESCOMPLEX
ALS BASIS VOOR GROEPSVORMING

SCHEMA SITUERING IDENTIFICATIE

ONDERSCHIEDINGEN BINNEN DE LIBIDO

- eerste onderscheid binnen libido
 - libido eerst op zichzelf gericht= primaire gevoelsbinding aan zichzelf = narcisme = ik-libido
 - pas van daaruit gevoelsbinding aan ander = object-libido = beperking narcisme (cfr ik-ander = communicerende vaten met *libido* als vloeistof)
- tweede onderscheid binnen libidineuze binding aan ander (object-libido)
twee soorten libidineuze band met ander
 - objectrelatie (liefde) = 'hebben' van ander (object) – ander naar het eigen 'ik' brengen, ander veranderen inde richting van het eigen 'ik'
 - identificatie = 'zijn' zoals de ander (ideaal) – het eigen 'ik' naar die ander brengen, het eigen 'ik' veranderen in de richting van die ander

LOTGEVALLEN VAN DE WEDERZIJDSE VERHOUDING TUSSEN IDENTIFICATIE EN OBJECTRELATIE

vier tijden in de verhouding van het kind tot beide ouders

1. voor het Oedipuscomplex
2. Oedipuscomplex
3. verdringing van het Oedipuscomplex
4. terugkeer van het verdrongen Oedipuscomplex, via
 - neurotische symptoomvormingen
 - groepsvormingen

EERSTE TIJD VOOR OEDIPUSCOMPLEX

- om te beginnen bestaan de objectrelatie (liefde) met de moeder en de identificatie met de vader gewoon naast elkaar, zonder elkaar te beïnvloeden – ze weten als het ware nog niet van elkaar
- hier enkel het geval van het jongetje behandeld (straks, na het Oedipuscomplex, het geval van het meisje)

identificatie met vader
= vader 'zijn'

objectrelatie met moeder
= moeder 'hebben'

1. objectrelatie met moeder

- *libido* heeft om te beginnen nog geen object – ook de moeder is niet het aangeboren, 'natuurlijk' object van de *libido* , de moeder is dus niet het 'natuurlijk seksueel object' van het kind
 - moeder wordt slechts het object van de libido (seksueel object) via 'aanleuning' = "de *libido* leunt aan bij de bevrediging van de grote levensbehoeften en kiest de hierbij betrokken personen als eerste objecten" (Freud)
 - behoeftebevrediging via moeder (bv voeding)
 - voeding betekent echter meer dan louter bevrediging van een behoefte, meer dan het wegnemen onlust van de honger – het kind ontdekt immers langs twee kanten een surplus-lust of meer-lust
 - eten op zich lustvol – mond = erogene zone (eros genererend = lust verwekkend)
 - eten wordt gekoppeld aan aanwezigheid van de moeder – de aanwezigheid van de moeder wordt dan ook op zich lustvol
 - gevolg: kind gaat niet meer roepen om moeder die honger stilt, die onlust doet verdwijnen (borst moeder als voedselbron) – wel roepen om moeder die surplus-lust verschaft (aanwezigheid of liefde moeder = lustbron, seksueel object)
- kind wil moeder 'hebben' – meer belang gehecht aan moeder als 'teken van eten' (= betekenaar) dan aan het eten zelf

2. identificatie met vader

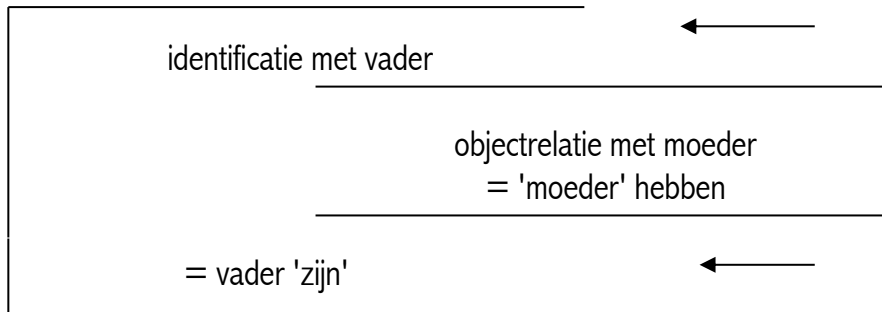
- jongetje verdeeld tussen
 - objectrelatie (liefde) met moeder
 - identificatie met vader
- identificatie met vader is ambivalent
elke identificatie heeft twee kanten:
 - positieve kant
 - vader is hét ideaal, jongetje wil 'zijn' zoals vader = zich gedragen 'als een man', overnemen 'mannelijke' kenmerken van vader
cfr manier van lopen, van spreken, kledij, belangstelling auto, etc
 - wordt daarin vaak nog gestimuleerd door moeder – gaat slecht 'mannelijke' kenmerken waardoor vader zich van moeder onderscheidt, overnemen in de mate dat moeder daaraan belang hecht, dat bewondert, verlangt (vaak in het geheim)
het punt waarop de vader aan de moeder ontsnapt, waarop moeder vader niet volledig in haar macht heeft – bv vloeken
 - negatieve kant
 - niet alleen doen wat vader doet, maar dat ook doen in plaats van vader – en zo vader overbodig maken, uit de weg ruimen = plaats vader innemen ... bij de moeder
'zijn' ipv vader = willen dat vader niet meer zou 'zijn'
 - gestimuleerd door moeder
bv kleine trekt aan vader die in zijn zetel zit, moeder zegt tot vader "snap je niet dat hij in je zetel wil zitten? help hem een keer" (= haar interpretatie), en zo komt kleine op de troon van de vader, en wil hij er niet na verloop van tijd niet meer van af
- ambivalentie van elke identificatie met een bewonderd ideaal
 - wie wil worden zoals degene die hij bewondert, wil slechts in zijn plaats bewonderd worden (jaloers op bewondering)
 - cfr in de werkelijkheid klikt het nooit wanneer men zijn ideaal tegen het lijf loopt – lapsussen, waarin verborgen agressie tot uiting komt, waarschuwen ideaal meteen dat 'aanbidders' zijn plaats willen innemen
wie weet dat hij het ideaal belichaamt voor anderen schernt zich dan ook altijd af van zijn 'aanbidders' – cfr iemand neemt mijn jas mee, stelt zich aan mij voor met mijn naam, etc

- orale oorsprong van de ambivalentie van de identificatie
 - kind
 - eerste identificatie = kind eet op wat het wil 'zijn', vernietigt dus wie het graag ziet – "man ist was man frisst"
 - cfr moeder bijten, willen opeten = teken van liefde (cfr 'hertefretter')
 - cfr leren eten kinderen
 - eerst "konijn eten ... om zo rap te kunnen lopen als konijn", "paard eten ... om zo sterk te worden als paard"
 - later omkering, drama als geliefd konijn wordt opgegeten (taboe geworden)
 - aanleiding bij ouders die kind "zo graag zien dat ze het wel zouden kunnen opeten" (cfr spelletjes en sprookjes)
vandaar ook kinderfobie = kind vreest door beest gebeten of opgegeten te worden – beest = ambivalentie moeder die kind opeet uit liefde of als straf?
 - primitieve cultuur
 - totemisme
carnaval = *carnum avalere* = 'vlees eten' = oervader die men altijd moet respecteren (taboe) wordt plots wel opgegeten – zo wordt men zoals oervader, zo wordt men 'kind' van die 'oervader'
 - kannibalisme
 - kannibalen eten slechts de vijand waarmee zij zich willen identificeren, omwille van een in hem bewonderde kwaliteit, die zij ook zouden willen bezitten
eten bv enkel vijand die zich moedig heeft verweerd, opeten is eerbetoon aan vijand – laffe vijand laat men liggen voor aaseters
 - eerste vorm van kannibalisme is opeten van de eigen geliefde doden
 - wat men liefheeft eet men op, wat men haat spuwt men uit
 - liefde
 - ambivalentie (vernietiging van wat men graag ziet) van elke 'grote liefde' – cfr "Each man kills the thing he loves", Oscar Wilde
tegengesteld aan het wederzijds respect dat men zou verwachten in de 'volwassen genitale liefde'
 - volwassen kus = getemde kinderbeet
 - liefde gaat door de maag
 - kannibalisme in liefdespathologie – cfr vriendin in stukjes opgegeten (= communie)
 - moderne cultuur: communie
 - kannibalisme = eten lichaam Christus (niet op bijten!)
 - leidt tot
 - identificatie met Christus
 - één gemeenschap, samen lichaam van Christus vormen

TWEEDE TIJD

OEDIPUSCOMPLEX

- preoedipaal twee verlangens naast elkaar, zonder elkaar te beïnvloeden
jongetje nog niet verdeeld
 - moeder = liefdesobject, lustvol seksueel object = wat jongetje wil 'hebben'
in aanleuning aan behoeftebevrediging
éénduidig positief
 - identificatie met vader = wat jongetje wil 'zijn'
inherente ambivalentie = willen 'zijn' ipv vader, willen dat vader niet meer zou 'zijn'
- botsing identificatie met vader en objectrelatie (liefde) met moeder
redens voor die botsing:
 - eenmaking psychisch leven
 - vader
 - voor Oedipuscomplex was hij al gereduceerd tot bepaalde symbolische 'trekken' in het spreken van de moeder over de vader = trekken van de vader die de moeder aanspreken en waarmee het jongetje zich dan ook wil identificeren – 'zijn' zoals vader op punten die voor moeder betekenis hebben
 - bij begin Oedipuscomplex laat vader zich gelden in het reële, en liefst op een andere wijze dan de moeder hem presenteert vanuit haar eigen verlangen – vader staat zijn mannetje, toont bv dat hij moeder voor zich alleen wil 'hebben', blijkt dus dat ook vader een seksuele objectrelatie (liefde) met moeder ('perversiteit') heeft
- Oedipuscomplex
 - exclusieve objectrelatie (liefde) met moeder of het voor zich alleen 'hebben' van de moeder wordt hét punt van identificatie met vader, het punt bij uitstek waarop het jongetje wil 'zijn' zoals vader
jongetje wil moeder voor zich alleen 'hebben' zoals vader moeder voor zich alleen 'heeft'
 - het exclusief 'hebben' van de moeder wordt in 'zijn' zoals de vader geschoven of geïncorporeerd (cfr telescoop) – identificatie met de vader geraakt als het ware 'zwanger' van de objectrelatie met de moeder

- strijd met vader
 - moeder niet alleen 'hebben' zoals vader, doch ook ipv vader
 - jongetje wil 'zijn' zoals vader teneinde de vader moeder overbodig te maken bij de moeder
 - negatieve kant van de ambivalentie in de identificatie haalt bovenhand – het is omdat het jongetje niet kan 'zijn' zoals vader (nl moeder 'hebben' zoals vader moeder 'heeft') dat hij vader haat
- verlies reële moeder (primair object)
 - jongetje verlangt niet meer om moeder te 'hebben' vanuit zichzelf, vanuit een eigen verlangen
 - nog slechts verlangen om moeder-te-hebben-zoals-de-vader-de-moeder-heeft
 - niet meer geïnteresseerd in 'moeder' (= primair object) maar in 'vrouw van de vader' (= secundair object)
 - moeder is nog slechts seksueel object in de mate dat jongetje gegrepen is in identificatie met de vader-die-de-moeder-heeft

DERDE TIJD

VERDRINGING OEDIPUSCOMPLEX

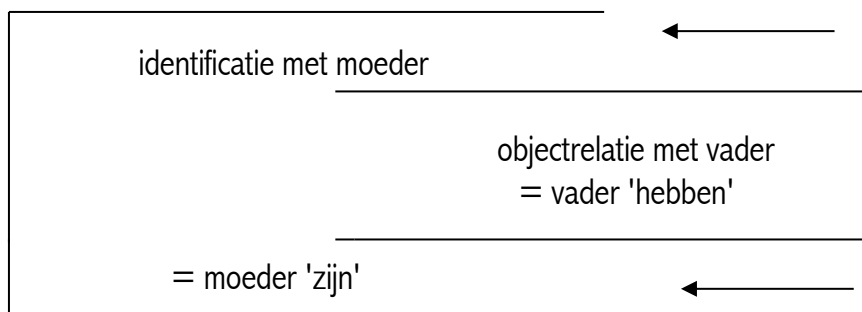
- uitzichtloosheid Oedipuscomplex (= 'hebben' moeder zoals vader moeder 'heeft')
 - moeder even ambivalent tov kind als tov vader – verkiest uiteindelijk toch de vader, nadat ze jongetje heeft opgejut om te 'zijn' zoals vader (oa op cruciale punt van exclusief recht op haar)
 - penis waarmee jongetje tov moeder staat, verdwijnt in het niets tov penis vader – gelukkig wordt die penis verboden, gebruik daarvan wordt uitgesteld tot 'later, met een andere vrouw' = castratiecomplex
- Oedipuscomplex verdrongen = latentieperiode = lagere school tijd
- Oedipuscomplex blijft echter vanuit het onbewuste een grote invloed uitoefenen – leidt later tot verdringing van al wat aan die complexe, uitzichtloze relatie tot beide ouders herinnert

VIERDE TIJD

TERUGKEER VERDRONGEN OEDIPUSCOMPLEX IN SYMPTOMEN EN GROEPSVORMINGEN

vanaf hier niet meer het geval van het jongetje, maar het geval van het meisje eerst even de voorgeschiedenis van het meisje in herinnering brengen

- preoedipaal meisje
 - zonder problemen naast elkaar
 - identificatie met moeder = moeder 'zijn'
 - objectrelatie met vader = vader 'hebben'
 - complexer dan bij jongen, voorgeschiedenis
 - eerste relatie meisje met moeder moet ook objectrelatie zijn geweest (in aanleuning bij behoeftebevrediging) net als bij jongen – cfr "waarom houden vrouwen van mannen, en niet veeleer van hun moeder ... zoals mannen?" = verdeeld tussen eigen moeder (schoonmoeder) en hun man
 - eerste objectrelatie meisje met vader kan niet via aanleuning bij behoeftebevrediging gevonden zijn
- Oedipuscomplex meisje
 - identificatie met de moeder op het gebied van de objectrelatie (liefde) met de vader = vader 'hebben' zoals moeder vader 'heeft' – vader 'hebben' wordt hét belangrijkste punt waarop meisje wil 'zijn' zoals moeder
 - verlies vader als primair object = wordt secundair object = object-van-de-moeder = man-van-de-moeder
 - ambivalente identificatie met moeder pakt vijandig uit in rivaliteit om vader als seksueel object

- puberteit meisje
 - terugkeer verdrongen Oedipuscomplex ter gelegenheid van de ontwakende seksualiteit (= tweede seksuele bloei, na de eerste vruchteloze bloei in de vroege kindertijd)
 - teruggekeerde Oedipuscomplex komt tot uiting in drie types van hysterisch symptomen
 - die hysterische symptomen zijn gebaseerd op drie vormen van identificatie
 - die identificaties vormen telkens een 'groep' – en zijn dus een model voor de groepsvorming (groepsvorming gebeurt dus zoals hysterische symptoomvorming)

DE TERUGKEER VAN HET VERDRONGEN OEDIPUSCOMPLEX DRIE GEVALLEN VAN GROEPSVORMING NAAR HET MODEL VAN DE HYSTERISCHE SYMPTOOMVORMING

GEVAL 1

IDENTIFICATIE MET HET IDEAAL – (I(A))

- meisje krijgt zelfde symptoom als moeder
- bv zenuwhoest, migraine, anorexie, tic, manier van spreken, etc
- uiting van oedipale identificatie met moeder – met inherente ambivalentie (liefde/haat tov moeder)
 - haat: moeder vervangen, moeder 'zijn' teneinde vader te 'hebben' = identificatie met 'trek' waardoor moeder de vader voor zich alleen 'heeft' objectrelatie (liefde) met vader wordt echter ook ambivalent in identificatie met moeder – met haar symptoom 'heeft' moeder de vader ... liggen, heeft moeder de vader bij zijn pietje ("vanavond niet schat") – het symptoom van de moeder speelt een rol in de seksualiteit tussen ouders (en dat zal ook zo zijn in de seksualiteit van dochter)
 - liefde: zichzelf straffen voor de vervanging van moeder, vanuit liefde tot die moeder, vanuit schuldgevoel – gevolg: enkel identificatie met een of andere negatieve trek van moeder, met een punt waarop ze lijdt = mede-lijden met moeder
"ik heb mijn moeder willen zijn voor mijn vader, bij wijze van straf kan ik nu enkel mijn moeder zijn in haar lijden"

GEVAL 2

IDENTIFICATIE MET HET VERLOREN ÉN VERBODEN OBJECT

- meisje krijgt zelfde symptoom als vader
- bv rugklachten, migraine, verslaving, tic, stijl van werken, etc
- uiting van identificatie met vader – vanwaar komt die identificatie echter, preoedipaal immers enkel objectrelatie met vader?
 - primaire objectrelatie met vader opgeslokt in primaire identificatie met moeder = onmogelijkheid primaire objectrelatie met vader, onmogelijk om vader te 'hebben' = verlies vader als primair object
 - vader wordt secundair object nl object-van-de-moeder, vader 'hebben' zoals moeder de vader 'heeft'
 - oedipaal verbod op secundaire objectrelatie met vader, mag vader niet 'hebben' zoals moeder vader 'heeft' = verlies vader als secundair object
 - secundaire identificatie met vader
regressie, verdringing via introjectie object (vader) in het 'ik' = verboden vader gerecupereerd doordat hij heropgericht wordt in het 'ik', secundaire objectrelatie met vader opgeslokt in het 'ik'
middel om object te behouden dat men niet mag hebben
"Als ik vader niet mag 'hebben', kan ik toch vader 'zijn'" – identificatie met object (vader) ipv met moeder die object (vader) 'heeft'
'oplossing' Oedipuscomplex
- resultaat: meisje verdeeld tussen twee identificaties
 - primaire identificatie met moeder
 - secundaire, regressieve identificatie met vader – waarvan het symptoom getuigt

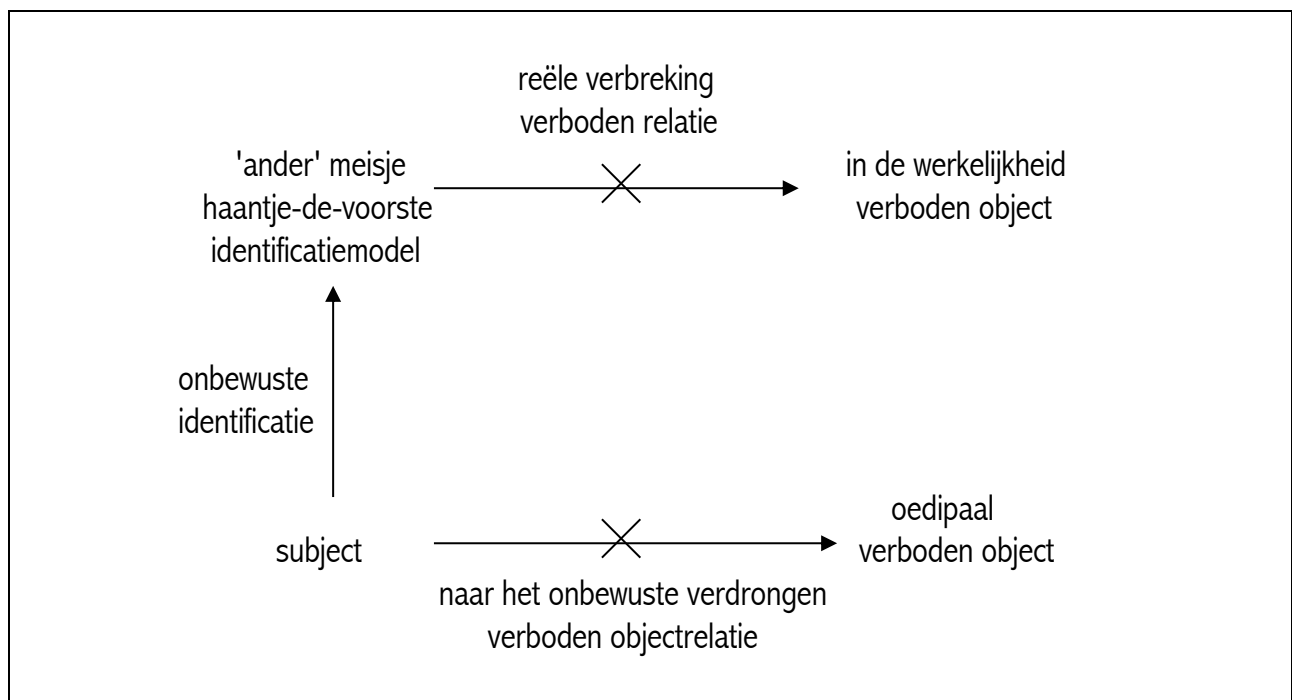
telkens identificatie ogv één partiële trek (*einzigiger Zug*)

- symptoom ogv
 - primaire oedipale identificatie met moeder (geval 1)
 - regressie secundaire objectrelatie met vader tot secundaire identificatie met vader (geval 2)
- beide identificaties zijn partieel = meisje neemt slechts één trek over van moeder (geval 1) of vader (geval 2) = geen identificatie met het hele 'zijn' van het ideaal of identificatiemodel
 - bv migraine, tic, etc
 - trek die belangrijke rol speelt in relatie tussen vader en moeder
trek waardoor ene de andere 'heeft' (liggen, bij zijn pietje, in zijn macht, ...) als object
trek waardoor ene aan de andere ontsnapt (dubbelzinnigheid wel of niet seksuele verhouding daardoor)
 - negatieve trek = lijden, gebrek aan lust (*jenseits* van het lustprincipe), zelfvernietigende genot van het ideaal of identificatiemodel = zelfbestrafing

GEVAL 3

IDENTIFICATIE MET DE VERLIEZER VAN HET OBJECT – (A)

- meisje krijgt zelfde symptoom als willekeurig ander meisje (hoeft zelfs geen vriendin te zijn)
- bv depressief, zelfmoordpoging, tic, kledij, etc
- identificatie met ander meisje – van waar echter, immers geen uiting van primaire objectrelatie (geval 1) of regressie van verboden secundaire objectrelatie (geval 2)
- voorgeschiedenis identificatie *ex nihilo* (vanuit het niets)

- meisje heeft in haar onbewuste verboden verlangen naar (seksuele) objectrelatie
- 'ander' meisje bevredigt in het geniep het verdrongen verlangen van het meisje – haantje de voorste heeft in realiteit verboden (seksuele) objectrelatie, publiek geheim (bv kostschoolmeisje met populaire leraar)
- onbewuste identificatie met 'ander' meisje op dat ene punt van de seksuele (objectrelatie), op grond van de onbewuste wens naar zelfde (seksuele) objectrelatie – onbewuste identificatie omwille van objectrelatie
meisje geraakt op indirecte, goedkope, veilige wijze aan objectrelatie
- identificatie is onbewust = identificatie komt niet tot uiting zolang 'ander' meisje erin slaagt om verboden & verborgen liefde te bevredigen
- identificatie wordt slechts bewust en komt tot uiting wanneer 'ander' meisje in werkelijkheid verboden object verliest, wanneer reële verbreking van objectrelatie van 'ander' meisje het onbewust verbod op de objectrelatie van het meisje bevestigt
dan neemt het meisje de negatieve reactie van het 'ander' meisje op dat verlies over (bv zelfmoordpoging)
identificatie komt niet tot uiting bij het slagen van de objectrelatie, doch enkel bij het falen ervan, onder invloed van schuldgevoel (over het realiseren van 'verboden' liefde)
- voorbeelden
 - zelfmoordepidemie kostschool
 - haantje de voorste heeft in het grootste publieke geheim 'iets' met populaire leraar
 - andere meisjes vermoedden 'iets' en identificeren zich in het geheim met haar, op grond van verboden en dus verdrongen verlangen naar zelfde leraar (vaderfiguur!)
echter niets van te merken, blijven zelf 'braaf'
 - haantje de voorste krijgt bons van minnaar, en reageert hysterisch – bv huilcrisis, zelfmoordpoging
 - heel wat meisjes nemen plots hysterisch symptoom over – gedragen zich alsof ze ook lief kwijt zijn = zelfmoordepidemie, 'psychische infectie'
 - massahysterie tov popidolen
 - bv Beatlemania (historisch begin) – evolutie: Clouseau, Take That, Kurt Cobain
 - object onbereikbaar maken voor elkaar – zich aan elkaar vasthouden = elkaar tegenhouden

- groepsvorming
 - groepsleden hebben in principe niets met elkaar gemeen
 - drie identificaties
 - identificeren zich met elkaar op grond van eenzelfde verdrongen wens, op grond van zelfde verlangen naar verboden relatie met leider, op grond van onmogelijke relatie tot leider omdat geen van hen een geprivilegieerde, exclusieve relatie met de leider kan hebben, identificeren ze zich met elkaar
 - identificatie met verliezers van het object (geval 3)
 - ook identificatie met leider zelf als verloren object (geval 2)
 - ook identificatie met leider als ideaal (geval 1)
 - bij uitstek na dood leider, als relatie onmogelijk blijkt – negatieve reden
 - verschil met voorbeelden (bv kostschoolmeisjes): niet één die verdrongen wens in het geniep realiseert en daarvoor dan gestraft wordt, of zichzelf straft, via symptoom

FREUD OVER ONDERLINGE AGRESSIE EN RACISME IN GROEPEN

SCHEMA

VANWAAR MANIFESTE AGRESSIE TEGENOVER VROEGERE ORGANISATIE?

- niet agressie zelfbehoud
men vernietigt zichzelf teneinde ander te kunnen vernietigen – mekaar doodconcurreren in spiegelrelatie, geen referentie naar 'derde'
cfr zedelijkheid zelfopoffering teneinde ander te kunnen opofferen
- agressie leefde reeds in organisatie, maar werd onderdrukt ... uit liefde tot de leider
 - organisatie met enkel positieve onderlinge gevoelsbindingen (dankzij positieve binding met leider)
negatieve gevoelens tov andere groepsleden (agressie, haat) naar buiten 'geprojecteerd' = racisme tov buitenwereld bij elke organisatie (dankzij leider) (zie hierna)
 - als positieve bindingen met anderen vervallen én negatieve gevoelens niet meer op racistische wijze naar buiten kunnen geprojecteerd (door wegvallen van ieders positieve binding aan leider) moet men negatieve gevoelens uitwerken tov voormalige medestanders
 - groepsverbondenheid hersteld, sterker dan ooit, maar negatief = samenwerken niet aan eenzelfde 'zaak' doch om elkaar te vernietigen

OORZAAK VAN AGRESSIE IN ORGANISATIE

- 'ik' of gevoel van 'innerlijke eenheid' (narcisme) is bij mens kunstmatig en blijft altijd zeer labiel
- vandaar agressie en haat tov ander die dat gevoel van eenheid bedreigt, doordat hij te 'dicht' nadert, doordat hij te veel mijn 'ik' gaat lijken (waardoor mijn eigenheid of verschil dreigt te verdwijnen)
bv kwaad op vriendin die zelfde kledij begint te dragen
- dit gebeurt inderdaad in een organisatie, eigen identiteit bedreigd door verplichte imitatie uit liefde tot leider – constante bron van agressie – bv zich uniform moeten kleden
- cfr snelheid waarmee liefde plots in haat kan keren
hoe dichter twee geliefden bij elkaar staan, hoe meer ze op elkaar lijken, hoe minder afstand tussen beiden, hoe meer kans op onderlinge agressie na plots moment van paniek (passionele moord)

OPLOSSINGEN VOOR AGRESSIE IN EEN ORGANISATIE

1. Schopenhauer: filosofie van 'de goede afstand' tussen stekelvarkens

- in elke gevoelsrelatie van langere duur tussen twee of meerdere personen (ouders/kinderen, vriendschap, ...) is het kwestie van "de goede afstand" tov elkaar te vinden
- cfr parabel Schopenhauer: "Een groep stekelvarkens drong op een koude winterdag dicht opeen, om elkaar door wederzijdse warmte tegen doodvriezen te beschermen. Maar weldra voelden zij elkaars stekels, hetgeen hen toen weer uiteendreef. Toen nu de behoefte aan warmte hen weer dicht bij elkaar bracht, herhaalde zich dat tweede kwaad, zodat zij tussen beide ongemakken heen en weer geslingerd werden, tot zij een redelijke afstand hadden gevonden, waarbij ze het beste konden uithouden."
- gevaar voor 'obsessionalisering' van de sociale relaties = dwangmatig 'berekenen' van 'de goede afstand'

2. Freud: narcisme der kleine verschillen & racisme van de propere varkens tov de éénstekelvarkens

- Schopenhauer, hoe lucide ook, verwaarloost de functie van de leider en zijn woord
- leider = Grote Stekelvarken die weet en wil wat beste is voor het grootste aantal stekelvarkens
 - maakt hen vooreerst bewust dat ze koud hebben en riskeren dood te vriezen (benoemt hun behoefte)
 - suggereert vervolgens dichter bijeen te kruipen om zich aan elkaar te warmen
- stekelvarkens gaan elkaar echter wederzijds prikken – en dat maakt elk van hen razend

de liefde van het Grote Stekelvarken voor alle stekelvarkens maakt hen echter blind voor elkaars stekels en verbiedt hen van zich kwaad te maken op elkaar ("Hij weet en wil toch het beste voor iedereen?")

ze doen dus maar alsof ze geen stekelvarkens zijn, alsof ze elkaar niet voortdurend prikken doch elkaar allemaal even graag zien: "We zijn toch allemaal maar gewoon varkens ondereen ... naar het beeld en de gelijkenis van onze leider die nog het Grootste Varken van ons allemaal is"
- opgekropte woede en agressie wachten slechts op een half woord (suggestie) van het Oppervarken om zich buiten die groep te richten en te ontladen

en dan komt die leider met de mythe over het Verschrikkelijke Varken Met De Ene Stekel: "Iedereen voelt overal steken omdat Het Eénstekelvarken onder ons is!"

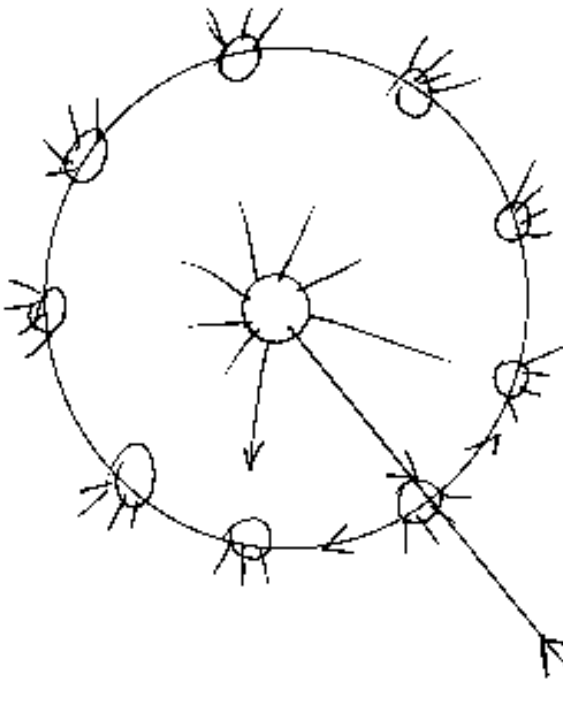
het eerste het beste varken dat toevallig één stekel heeft en daarvan geen geheim maakt ("Ik heb een stekel en ik ben daar trots op") wordt dan door alle stekelvarkens aangewezen als schuldige voor al hun steekwonden: "Wij zijn allemaal varkens gelijk, wij zijn allemaal varkens zonder stekels; schuldig is die met zijn Ene Stekel"

narcisme der kleine verschillen = Ene Stekel is het kleine verschil waardoor vijand van vriend wordt onderscheiden, waardoor 'ander' van gelijken wordt onderscheiden – in de mate dat stekelvarkens zich onbewust herkennen in dat Eénstekelvarken (daarin dus hun eigen door henzelf ontkende stekels weerspiegeld zien), blazen ze die Ene Stekel van die Ander op, om de eigen stekels niet te moeten zien – in de mate dat men blind moet zijn, voor de stekels bij zichzelf en zijn vrienden stekelvarkens, zal men zijn ogen niet kunnen afhouden van die Ene Stekel bij de ander, de vijand

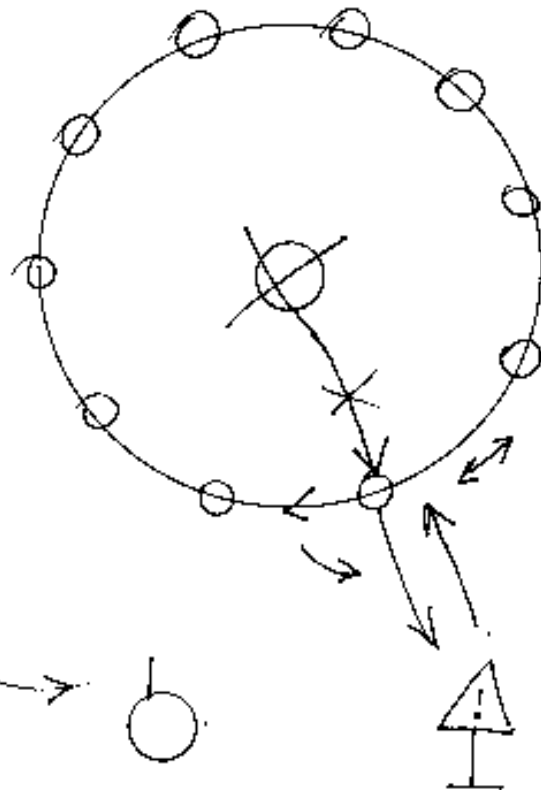
cfr Christus: ze zoeken de splinter in het oog van de ander, maar blijven blind voor de balk in hun eigen ogen

schema

organisatie wekt
racisme tegenover 'voorbijganger'

organisatie valt uiteen
onderlinge imaginaire agressie

voorbeelden racisme vanuit het narcisme der kleine verschillen

1. antisemitisme

- antisemitisme = wij haten bij Jood wat we bij onszelf en onze gelijken niet onder ogen kunnen zien = angst voor Jood in ons (cfr nazisme met Arisch/Joods als twee zijden van zelfde medaille)
- basis in Christendom:
 - katholicisme probeerde Jood nog te bekeren
 - Luther geeft het op, Jood heeft immers geen schuldgevoel, hij denkt nog altijd dat hij uitverkoren is ondanks een duidelijke goddelijke 'straf', niet vatbaar voor enig goddelijk teken
- twee domeinen waarop Jood één 'stekel' toont van wat wij voor onszelf en onze gelijken verbergen (cfr themas's antisemitisme in nazisme)
 - seksuele: besnijdenis
 - financiële: geld (d)rolt
- besnijdenis
 - wekt niet onze castratieangsten
 - is eigenlijk het tegendeel van een castratie – neemt 'vrouwelijke' van penis weg (voorhuid=schaamlippen) zodat 'mannelijke' (eikel=clitoris) geprofileerd wordt, werkt dus viriliserend (ook effectief meer potentie!)
 - haat tov de daardoor bewerkstelligde supermannelijkheid, de niet door enige castratie ingeperkte seksuele genot dat besneden Jood wordt toegeschreven, teveel genot, genot buiten de wet (cfr "oude jood met fallische haviksneus loert op blonde maagd") – wij hebben ons neergelegd bij onze castratie, maar blijven onbewust naar 'meer' verlangen – beetje genot dat wij moesten inleveren keert terug als onbeperkte genot bij de Ander
- financiële
 - Joden vrijheid toegedicht, kunnen geld laten rollen, hele wereld mee bestrijken of verontreinigen (anale metafoor in antisemitisme)
 - wij zijn onze anale vrijheid kwijt, doen het netjes in potje (kapitalisme = oppotten, oa vanuit Luther)
 - verhouding tot geld gestempeld door zindelijkheidstraining: wij haten bij Joden ons verdrongen anale genot

2. Vlamingenhaat

Vlaanderen verliest twee keer intellectuele elite, vanuit verkeerde bepaling eigen 'identiteit'

- "Vlaams = katholiek"
 - protestantse intellectuele elite door inquisitie naar Holland gedreven – begin Gouden Eeuw Holland
 - verbannen Vlamingen aan de bron van meerderwaardigheidsgevoel (narcisme) tov Vlamingen: blazen klein verschil tussen Hollanders en Vlamingen op, worden protestantser dan Hollanders en verdringen zo hun Vlaamse identiteit – racisme geldt bepaald genot (bv 'friet') waar men niet meer bij kan
 - vinden van nieuwe identiteit via de verdringing van een eigen 'trek'
- "Vlaams = Nederlandssprekend"
 - Franstalige intellectuele elite naar Brussel verbannen
 - Franstalige Vlamingen worden Franstaliger dan Brusselaars, vormen basis van anti-Vlaams gevoel – verdringing eigen afkomst door bepaalde 'trek' (= klein verschil) bij Vlaming karikaturaal uit te vergroten

3. misogynie

- misogynie = vrouwenhaat = fundamenteelste en meest primaire vorm van racisme (woman is the nigger of the world)
- basis bij Grieken – homoseksuele opvoeding, *polis* van meesters (collectieve geschiedenis)
- twee tegengestelde redens in onbewuste, vanuit kindertijd (individuele geschiedenis)
 - infantiele seksuele theorie: vrouw = gecastreerde man (straf voor genot)
 - mannelijke haat tov vrouw vanuit angst voor eigen castratie
 - ervaring na kindertijd
 - man is symbolisch gecastreerd = man seksueel beperkt door geslachtsorgaan, tot geslachtsorgaan, het komt altijd op hetzelfde neer, wil altijd hetzelfde
 - daarentegen: wat wil vrouw, altijd wat anders, seksueel niet beperkt tot genitale – mannelijke haat tov niet door castratie beperkte genot van de vrouw
- cfr functie genot vrouw in racisme: doordat man vrouw niet volledig kan bevredigen blijft ze vatbaar voor 'potentie' van De Neger, 'perversie' van De Jood, 'fanatisme' van De Arabier, etc (seksuele fantasie aan basis racisme, *Fremdenliebe* of xenofobie als voorloper van xenofobie)
- even sterk bij vrouw als man, vrouw heeft het even moeilijk als man met de twee kanten van het 'vrouwelijke' (gecastreerd genot/onbeperkt genot)

racisme en culturele instituties

1. religie

- historisch eerst racisme vanuit religieuze organisaties
- vroeger katholicisme (cfr kruistochten), thans Islam (cfr Rushdie "Satanic verses")
- religies van liefde: God/Allah = Liefde (Joden: God = rechtvaardigheid) – verplichte onderlinge liefde voor allen die door God/Allah geliefd worden
- haat tov wie niet maalt om liefde van God/Allah en zich onttrekt aan goddelijke 'erotomanie' – haat tov wie "geniet van allerlei dingen verkeerd te doen" (= dingen die gelovigen onbewust ook wel zouden willen) – haat tov onbeperkte genot Ander, Ander die eigen genot niet inperkt omwille van liefde van God – vanuit eigen verdrongen twijfels aan goddelijke liefde

2. communisme

- jaren '20 leek socialisme religieuze groepsbindingen en dito racisme te zullen aflossen – echter mislukt, religieuze groepsbindingen én racisme hersteld: islam Oosten, katholicisme Oostblok (cfr GK Reve communisme = perverse tak van katholicisme)
- religieuze 'broederschap' sterker dan communistische 'kameraadschap'
 - religieuze broederschap
 - leider = vader
 - geen dictator in eigen naam – goddelijke roeping, slechts uitvoerend instrument of vertegenwoordiger op aarde van god
 - falen leider is geen ramp voor onderlinge bindingen, daarachter blijft god intact
 - communistische kameraadschap
 - leiderschapsvacuum, illusie groep-zonder-vader
 - vacante plaats vader ingenomen door 'gelijke', heldhaftig kameraad (bv Mao) die zich "meer gelijk voelt dan alle anderen" (cfr Orwell "Animal Farm") = dictator, uit eigen naam, effectief leider
 - falen leider is desastreus voor onderlinge bindingen, heeft niemand achter zich
- mensen om zelfde redenen aangetrokken tot religie én communisme: mate waarin beide toelaten om zich in liefde met gelijkgezinden verbonden te weten en agressie naar buiten te projecteren – belang leider daarbij
 - "god dood" (Nietzsche) – vlucht gelovigen naar communistische dictators
 - communistische dictators dood – massale terugkeer tot liefde gods en plaatsvervangende religieus geïnspireerde leiders (cfr "comme révolutionnaires vous aspirez à un maître" – hysterie vervangt zwakke door sterkere meester)

3. wetenschap

- Freud voorspelt dat wetenschap plaats zal innemen van religie en communisme, met nieuw 'wetenschappelijk gefundeerd racisme' (cfr nazisme met pseudo-wetenschappelijke basis antisemitisme)
- wetenschap = alziend oog, blik definieert ultieme gelijkheid mens als materialiteit, fysiek – bepaalt van daaruit ook het ultieme verschil (= wie of wat afwijkt van wat wetenschap definieert als 'fysieke wezen' mens)

- exemplarisch in geneeskunde
 - geneeskunde = speerpunt wetenschappen, trechter waarlangs wetenschappen greep hebben op mens
 - basisveronderstelling geneeskunde: "iedereen gelijk" op lichamelijk vlak
 - met bijhorend racisme tov wie niet gelijk wil zijn
 - bestaat in twee versies
- eerste versie
 - mens = lichaam, lichamelijke mechaniek (cfr Lamettrie "L'homme machine")
 - racisme tov wie zich niet laat reduceren tot lichamelijke mechaniek – bv lichamelijke ziekten zonder lichamelijke verklaring, die dus psychische oorzaak moeten hebben = hysterie
 - geneeskunde probeert hysterie uit te roeien, soms onnodige operaties
 - bv hysterectomie = verwijdering baarmoeder (*hysteron* = baarmoeder)
- tweede versie
 - "geneeskunde ziet alle lichamen even graag", weet en wil wat beste is voor alle lichamen = 'goed gebruik' lichaam = natuurwet van het lustprincipe (gecorrigeerd door het realiteitsprincipe) = gezondheidsideologie = zelfbehoud, niet teveel genieten, "geniet met mate"
 - iedereen moet bijgevolg in eerste instantie het beste voorhebben met het eigen lichaam, dat gebruiken voor het 'juiste, realistische, gematigde plezier'
 - wie niet het beste voorheeft met eigen lichaam, kan niet het beste voorhebben met lichaam van ander
 - bv roken zwangere moeder
 - bv zonder condoom vrijen
 - racisme tov wie eigen lichaam slecht onderhoudt, ongezond gebruikt, kapotmaakt - én daar bovendien van geniet = psychosomatiek – geneeskunde ergert zich aan genot in lijden, dat niet te begrenzen valt
 - bestraffing van dat autodestructief genot door de geneeskunde
 - in leven houden mensen die willen sterven, vermijden dat ze daaruit nog genot halen, enkel sterven als ze voldoende hebben afgezien (euthanasie)
 - beslissingscriteria voor prioriteit van behandeling (wie rookt, plaatsje achteruit)
 - juridisch vervolgen ouders (bv Jehova getuigen) die kinderen niet willen laten behandelen vanuit hun eigen overtuiging

4. familie

- broer/zus die zich onttrekt aan ouderlijk gezag, die het niets kan schelen dat ouders hem/haar graag zien, dat ouders weten én willen wat het beste is voor hem/haar en van daaruit allerlei verbieden – jaagt eigen genot na, niet tegengehouden door ouderlijke liefde, betweterij
- gehaat door broers/zussen die zich wel samen een deel genot ontzeggen om liefde van ouders te behouden (haat vanuit twijfel of ouders inderdaad wel weten wat het beste is en het beste met hen voorhebben)